ધંધુકા શ્રી પુષ્ટીમાર્ગીય પુસ્તકાલયદ્વારા પ્રકાશિત ગ્રંથમાળા

ગ્રંથરત્ન—૨ અ

શ્રી આચાર્યજી મહાપ્રભુજી (શ્રી વલ્લભાચાર્યજી) પ્રણીત

ષોડશ ગ્રંથો પૈકી

नवरत्न, अंतःकरणप्रबोध, जलभेद, पंचपद्यानि અને चतुःश्लोकी ग्रंथो.

ઘણીજ સરળ ગુજરાતીમાં સમજણ સહિત

(સાધારણ ભણેલા વૈષ્ણવોને માટે)

પ્રકાશક,

તુળશીદાસ લલ્લુભાઇ

શ્રી પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલયના મંત્રી—ધંધુકા.

લેખક—ગીરધર મૂળજી શાહ, રહેવાસી ધંધુકા

હાલ બરવાલાના સ્કુલ માસ્તર.

સંવત ૧૯૬૯. સને ૧૯૧૩.

આવૃત્તિ પેહેલી. પ્રત ૨૦૦૦.

અમદાવાદ

ધી ગુજરાત પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં શા. સોમાલાલ મંગળદાસે છાપ્યું.

નોછાવર ૦—૧—૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
... સંગ્રહ
૪૩૯૭

પ્રસ્તાવના.

૧ ષોડશ ગ્રંથો પૈકી આ પુસ્તકાલય તરફથી યમુનાષ્ટક વગેરે ૩ ગ્રંથો બહાર પડેલા છે તેમાં ષોડશ ગ્રંથોની પ્રસ્તાવના આપેલી છે.

૨ છ માસમાં તેની ૧૬૦૦ નકલો ખપી જવાથી આ ગ્રંથોની ભાષા અને વિવેચન વૈષ્ણવ વર્ગમાં અનુકુળ જણાવાથી આ પાંચ ગ્રંથો બહાર પાડવાનુ બની શક્યું છે.

૩ ઉપરના ૩ ગ્રંથોની મુંબાઈના શેઠ રણછોડદાસ વરજીવનદાસ પેટલાદીએ ૫૦૦ નકલો, અમદાવાદના શેઠ મંગળદાસ ગિરધરલાલભાઈએ ૩૦૦ નકલો અને વીરમગામના એક વૈષ્ણવ તરફથી ૧૦૦ નકલો વૈષ્ણવોને ભેટ આપવા માટે ખરીદવામાં આવી છે. આવા સરળ ગ્રંથોનો ફેલાવો કરવામાં મદદ કરવા માટે તેમનો અંતઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માનવામાં આવે છે. આશા છે કે બીજા ધનવાન ભાવિક વૈષ્ણવો તરફથી તેવી રીતે આ ગ્રંથોનો ફેલાવો થવામાં આ પુસ્તકાલયને મદદ મળશે.

સાધારણ ભણેલા માટે આ ગ્રંથ હોવાથી શ્લોકના વાંચનમાં સહેલાઈ થવા માટે સંધીના નિયમો બધે સાચવ્યા નથી.

સંવત ૧૯૬૯ના પોષ વદ ૧૧.

લેખક—
દાસાનુદાસ
ગિરધર મૂળજી શાહ.
રહેવાસી ધંધુકાના.
હાલ બરવાળા તાલુકા સ્કુલ માસ્તર
(તા. ધંધુકા)

गूजरात विद्यापीठ ग्रंथालय

[गुजराती कॉपीराअिट विभाग]

अनुक्रमांक २३८-२ वर्गांक

पुस्तकनुं नाम નવરત્ન અંત:કરણ પ્રબોધ જલભેદ, પંચપદ્યાનિ અને [illegible] ગ્રંથો

विषय P२२8३:२.

॥ श्री कृष्णायनमः ॥

॥ श्री गोपीजन वल्लभाय नमः ॥

॥ अथ नवरत्न ग्रन्थः ॥

चिंतासंतानहंतारो यत्पादांबुजरेणवः ॥
स्वीयानां तान्निजाचार्यान् प्रणमामि मुहुर्मुहुः ॥ १ ॥

શ્રી આચાર્યજી મહાપ્રભુજીએ આ ગ્રન્થ પોતાના અનન્ય સેવક ગોવિંદદવેને મનમાં રહેતો ઉદ્વેગ મટાડવા માટે અને તે નિમિત્તે સમગ્ર વૈષ્ણવ માટે કરેલ છે. આ ગ્રન્થનો અભિપ્રાય સહિત પાઠ કરવાથી જેવી રીતે ગોવિંદ દવેનો ઉદ્વેગ (ચિંતા) નાશ પામ્યો હતો, તેવી રીતે ભાવાર્થ જાણી પાઠ કરવાથી દરેક વૈષ્ણવની ચિંતા નાશ પામે છે.

ચિંતાનું સ્થાન અંતઃકરણ છે, માટે અંતઃકરણનું પૂર્ણ રીતે શોધન થવાથી ચિંતાનો નાશ થાય.

અંતઃકરણમાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર એ ચાર વાનાં છે.

(૧) **મન**—સંકલ્પ વિકલ્પ કર્યા કરે છે.

(૨) **બુદ્ધિ**—મને કરેલા સંકલ્પ વિકલ્પના સામસામી રદીઆ આપે છે.

(૩) **ચિત્ત**—મને કરેલા સંકલ્પ વિકલ્પની બાબતમાં બુદ્ધિ તરફથી સામસામા મળેલા રદીઆ ઉપરથી નિશ્ચય કરે છે.

બુદ્ધિ અને ચિત્તને ભેગા ગણીએ તો બુદ્ધિ નિશ્ચયનુ પણ કામ કરે છે.

(૪) **અહંકાર**—તે નિશ્ચયનો અમલ કરે છે.

चिंता कापि न कार्या निवेदितात्मभिः कदापि ॥
भगवानपि पुष्टिस्थो न करिष्यति लौकिकीं च गतिम् ॥ १ ॥

અર્થઃ—જેમણે પોતાનુ (માનેલ) સર્વસ્વ શ્રી ઠાકુરજીને નિવેદન કરેલ છે, તેમણે કદાપિ કાંઇ પણ ચિંતા ન કરવી. કારણ કે અંગીકાર કરનાર ભગવાન પણ પુષ્ટિસ્થ છે, તે લૌકિક ગતિ નહિ કરે.

આખા જગતના આદિકારણ પ્રભુ એકજ છે પરંતુ તેમણે કરેલી પુષ્ટિ, મર્યાદા અને પ્રવાહી સૃષ્ટિના જીવ, દેહ અને ક્રિયા જેમ જુદી જુદી છે તેવી રીતે તેમને ફળ પણ જુદી રીતે આપે છે માટે,—

(૧) જગતના આદિકારણ પ્રભુ દૈવી જીવો મધેના પુષ્ટિ જીવો ઉપર અનુગ્રહ દ્રષ્ટિથી જુએ છે જેથી પુષ્ટિ જીવો ઉપર પુષ્ટિસ્થ પ્રભુ; બિરાજે છે એમ કહેવાય છે.

(૨) તેજ પ્રભુ દૈવી જીવો મધેના મર્યાદાની અપેક્ષા પ્રધાન જીવો ઉપર વેદાદિમાં કહેલ રીતે ફળ આપવા રૂપ દ્રષ્ટિથી જુએ છે, માટે મર્યાદા જીવો ઉપર મર્યાદાસ્થ પ્રભુ બિરાજે છે એમ કહેવાય છે.

(૩) તેજ પ્રભુ આસુરી જીવોના જીવનક્રમ માટે ઠરાવેલા કુદરત રૂપ નિયમને અનુસરી કર્મ પ્રમાણેજ ફળ આપવાની દ્રષ્ટિથી જુએ છે, જેથી પ્રવાહી જીવો ઉપર પ્રવાહસ્થ પ્રભુ બિરાજે છે એમ કહેવાય છે.

પુષ્ટિ જીવને મુખ્ય ફળ પુરૂષોત્તમની પ્રાપ્તિ છે, મર્યાદા જીવને મુખ્ય ફળ અક્ષરની પ્રાપ્તિ છે, અને પ્રવાહી જીવોને મુખ્ય ફળ સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ છે.

પુષ્ટિ પ્રભુ સાધનની અપેક્ષા રાખતા નથી, પરંતુ ભક્તની દિનતાથીજ પ્રસન્ન થઇ કરૂણા દ્રષ્ટિ દ્વારાજ તેનું નિવેદન સ્વિકારે છે. એટલે લૌકિક કાંઇ પોતાનાપણાથી ન રહેવાથી તેમાં પ્રભુજ ગતિ નહિ કરે એમ નિશ્ચય રાખવો.

નિવેદન કર્યા પછી લૌકિક બાબતમાં મનના સંકલ્પ વિકલ્પો કરવા નહિ. નિંબંધમાં બતાવ્યું છે કે–મિથ્યા ધ્યાન કરવું નહિ, માટે લૌકિક સંકલ્પ વિકલ્પો આવે તો તેનિવેદનનું સ્મરણ કરી તરત મનમાંથી તેવા મિથ્યા ધ્યાનરૂપ લૌકિક સંકલ્પ વિકલ્પ કાઢી પ્રભુ સંબંધીજ સંકલ્પો કરવા. આ હકીકત બીજા શ્લોકમાં બતાવે છે.

निवेदनं तु स्मर्तव्यं सर्वथा (सर्वदा) तादृशैर्जनैः ॥
सर्वेश्वर श्च सर्वात्मा निजेच्छातः करिष्यति ॥ २ ॥

અર્થઃ—સર્વ પ્રકારે (અથવા હુમેશાં) તાદૃશી ભક્તો સાથે નિવેદનનું સ્મરણ કરવું, અને પ્રભુ સર્વના ઇશ્વર અને સર્વના આત્મા છે, તે પોતાની ઇચ્છાથી કરશે એમ વિચારવું.

તાદૃશીની સાથે નિવેદનનું સ્મરણ કરવાથી પ્રભુના દાસને પ્રભુની સેવોપયોગી બાબત સિવાય મનમાં કાંઇ વિચારવાનું નથી, એ બાબત યાદ આવ્યા કરે છે, જેથી પ્રભુ સેવોપયોગી સિવાય બીજા સંકલ્પ વિકલ્પોને નિવેદનના સ્મરણથી હઠાવવા.

મનમાં સદા જેવું સ્મરણ આવ્યા કરે તેવા સંકલ્પ વિકલ્પ ઉઠે છે, માટે જેના લૌકિક સંકલ્પ વિકલ્પ નાશ પામ્યા છે અને પ્રભુ સંબંધીજ સંકલ્પો આવે છે, તેવા તાદૃશીની સાથેના સમાગમથી તેમની પેઠે લૌકિક બાબતના સંકલ્પ વિકલ્પોનો નાશ થઇ મનમાં પ્રભુ સંબંધીજ સંકલ્પો આવે છે. એ રીતે તાદૃશીની સાથેના સમાગમથી મનનું શોધન થવાની જરૂર છે.

પ્રભુ સર્વના નિયંતા હોવાથી અને સર્વના આત્મા હોવાથી પોતાની ઇચ્છાથી જે કરવાનું હશે તે કરશે. જ્યારે

આપણા વિચાર પ્રમાણે પ્રભુ કરવાના નથી, પણ પોતાની ઇચ્છાથીજ કરવાના છે તો પછી મનમાં લૌકિક કશો વિચાર શા માટે થવા દેવો જોઇએ, અને કદાપિ પ્રથમના અવશેષ અધ્યાસને લીધે તેવા વિચારો થઈ આવે તો તાદૃશીની નિવેદનના સ્મરણથી હઠાવી કાઢવા.

આ રીતે બે શ્લોકથી મનમાં લૌકિક સંકલ્પ વિકલ્પો આવતા હોય તેને હઠાવી કાઢવાનો ઉપાય બતાવી લૌકિક ગતિ સંબંધીની ચિંતાનું નિવારણ કરવા ઉપાય બતાવ્યો છે.

હવે ત્રણ શ્લોક વડે બુદ્ધિનું શોધન કરી ચિંતા દૂર કરવા ઉપાય બતાવે છે.

सर्वेषां प्रभुसंबंधो न प्रत्येकमितिस्थितिः ॥
अतोऽन्य विनियोगेऽपि चिंताका स्वस्य सोऽपि चेत् ॥३॥

અર્થ—નિવેદન થયા પછી નિવેદન કરેલા તમામ પદાર્થને પ્રભુનો સંબંધ છે, ફક્ત જેણે નિવેદન કરેલ છે તેનોજ જુદો સંબંધ નથી. જયારે એમજ છે તો પછી અન્ય વિનિયોગમાં પણ પોતાને શા માટે ચિંતા કરવી.

મનમાં પ્રભુ સંબંધીજ સંકલ્પો આવે છતાં બધા વાનાનું નિવેદન કરેલ છે તે બધા પ્રભુમાં લાગતા નથી, અન્ય વિનિયોગમાં આવે છે, માટે નિવેદનની સિદ્ધિ નહિ થઈ હોય એમ બુદ્ધિમાં આવતું હોય તેના સમાધાન માટે કહે છે.

દૈહિક સર્વ પદાર્થોમાંથી પોતાનું મમત્વ મટી ગયા બાદ તે પદાર્થો પ્રભુ સિવાય બીજા વિનિયોગમાં આવતાં હોય, ત્યાં એમ સમજવું કે પ્રભુ સર્વાત્મા અને સર્વેશ્વર છે. જે બીજા વિનિયોગમાં આવે છે તે પણ પ્રભુ પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે કરતા હોવાથી તેમના અન્ય વિનિયોગમાં પણ ચિંતા કરવાની જરૂર નથી, કારણ તેમ કરવાથી પોતાનું અંતઃકરણ ચિંતારૂપી અન્ય વિનિયોગમાં આવી જતાં નિવેદનનો ભંગ થાય છે, માટે બુદ્ધમાં પ્રભુ સંબંધી સિવાય બીજી બાબતનો સારાસાર જોવાનુંજ બંધ કરવું, જેથી ચિંતાનો ત્યાગ થાય છે.

अज्ञानादथवा ज्ञानात् कृतमात्मनिवेदनम् ॥
यैः कृष्णसात्कृतप्राणैः तेषां का परिदेवना ॥ ४ ॥

અર્થ—અજ્ઞાનથી અથવા જ્ઞાનથી જેણે આત્મનિવેદન કરેલું છે તે નેકુશી ચિંતા કરવાની નથી, તો પછી જેણે કૃષ્ણની સાથે પોતાના પ્રાણ જોડેલા છે તેને તો શી ચિંતા કરવાની હોય.

ત્રીજા શ્લોકમાં અન્ય વિનિયોગની બાબતમાં ચિંતા છોડવાનું કહ્યું, અને બુદ્ધિમાં પ્રભુ બાબત સિવાય બીજી બાબતનો સારાસાર જોવાનું બંધ કરવાનું કહ્યું, પરંતુ બુદ્ધિ પણ અન્ય વિષયમાં પરોવાયેલી રહેતી હોય તો નિવેદનના અધિકાર બાબત ચિંતા થાય તે મટાડવા માટે કહે છે કેઃ—

ભક્તિમાર્ગમાં પ્રથમાધિકારીએ અજ્ઞાન કે જ્ઞાનથી નિવેદન કર્યા પછી તેનું અંતઃકરણ પ્રથમના અધ્યાસથી અન્ય વિષયમાં પરોવાયેલું રહે છે, છતાં ક્રમે ક્રમે પ્રભુ પ્રમેય બળથી તેનું અંતઃકરણ અન્યમાંથી કાઢી પોતામાં લગાવશેજ, એમ નિશ્ચય છે તો જે ઉત્તમ ભક્તનું મન બહુધા અન્ય વિષયમાંથી નિકળી જઈ પ્રભુની સાથેજ પ્રાણો જોડાઇ ગયા છે તેને પ્રથમના અવશેષ અંતઃકરણ અધ્યાસથી કોઇ વખત તે અન્ય વિષયમાં લાગી જાય તે ખામી પ્રભુજ પ્રમેય બળથી કાઢી નાંખશે, એમ નિશ્ચય કરી થતી ચિંતાનો તરત નાશ કરવો. કારણ કે ચિંતા તો ઉલટી તે અપૂર્ણતા વધારે છે.

નિવેદન કરેલું હોય એટલે ફક્ત આ જે છે તે આપનું છે એમ જણાવેલ હોય તે. ત્યાર પછી તે વસ્તુ પ્રભુ લાયક શુદ્ધ કરી ભોગવવા લાયક બનાવાય છે. તે અર્પણ કરવાના પદાર્થો અનુક્રમે નીચે પ્રમાણે અર્પણ થાય છે.

(૧) દેહના સંબંધવાળા ધન વીગેરે જડ પદાર્થો પ્રથમ અર્પણ થાય છે.

(૨) દેહ સંબંધી ચિત્તાત્મક સગાસંબંધી અર્પણ થાય એટલે તે પણ પ્રભુના છે. એમ જણાયેથી દીકરો જન્મતાં પ્રભુએ તેમની સેવામાં મદદ માટે આપ્યો અને મરી જાય તો તેમણે પોતાની સેવા માટે ઉપાડી લીધો એવો

ભાવ થાય. અથવા તેમના પ્રત્યે પોતાના નથી એવો વૈરાગ થાય.

(૩) દેહ અર્પણ થાય એટલે દેહમાં પ્રભુ સેવા કરતાં લગારે આળસ ન આવે, અને દેહમાં કોઇ જાતનો અધ્યાસ રહે નહિ.

(૪) ઇંદ્રિયાધ્યાસ મટી ઇંદ્રિયોનું અર્પણ થાય, એટલે તમામ ઇંદ્રિઓ પ્રભુ સેવામાંજ લાગે.

(૫) અંતઃકરણાધ્યાસ મટી અંતઃકરણ પ્રભુ લીલાનું જ ચિંતન કરે.

(૬) પ્રાણાધ્યાસ મટી પ્રાણો પણ પ્રભુમાંજ તલ્લીન રહે.

तथा निवेदने चिंता त्याज्या श्री पुरुषोत्तमे ॥
विनियोगेऽपि सा त्याज्या समर्थो हि हरिः स्वतः ॥५॥

અર્થ—આગલા શ્લોકમાં કહ્યા પ્રમાણેની નિવેદનની અંગીકૃતિ શ્રી પુરૂષોત્તમમાં થઇ હશે કે નહિ એ શંકાથી ચિંતા થાય તે છોડવી. અન્ય વિનિયોગ છતાં પણ ચિંતા છોડવી કારણ શ્રી હરિ સ્વતઃ સમર્થ છે.

અંતઃકરણ અવશેષ અધ્યાસને લીધે અન્ય વિનિયોગમાં જતું હોય તેથી શ્રી પુરૂષોત્તમને બદલે તેમના ધામરૂપ અક્ષરમાં કે તેમના ક્રિયાત્મક સ્વરૂપમાં નિવેદનની અંગીકૃતિ થઇ હશે એમ પણ ચિંતા ન કરવી. પોતે ભાવથી શ્રી પુરૂષોત્તમમાંજ નિવેદન કરેલ છે તો અંગીકૃતિ પણ ભાવાત્મક

શ્રી પુરૂષોત્તમનીજ છે. અંતઃકરણ બીજે લાગતાં છતાં ભક્તના દુઃખ હરનાર હરિ પોતેજ તે અન્ય વિનિયોગ દૂર કરશે એમ સમજી ચિંતા છોડવી.

કામનાથી કરેલું તે તે કામના અધિષ્ટાતા દેવ અંગીકાર કરે છે, અને તેનું ફળ સ્વર્ગ છે.

નિષ્કામ્ય કર્મમાર્ગેથી અર્પણ કરેલ ક્રિયાત્મક પ્રભુ અંગીકાર કરે છે, અને તેનું ફળ સત્યલોક સુધી છે.

શુદ્ધાદ્વૈત જ્ઞાનીએ અર્પણ કરેલ તથા મર્યાદા ભક્તે અર્પણ કરેલ તે અક્ષરાત્મક પ્રભુ અંગીકાર કરે છે.

આ દેહ વીગેરે સર્વ, પૂર્ણ પુરૂષોત્તમ સ્વરૂપની સેવા કરવા દાસ રૂપેજ છે, એમ શુદ્ધ પ્રેમ ભાવ વડે અર્પણ કરેલું તે પુરૂષોત્તમજ અંગીકાર કરે છે.

આવી રીતે ત્રણ શ્લોકથી બુદ્ધિમાં વિરૂદ્ધ ભાવના ન આવવા દેવાથી બુદ્ધિનો વિકાર દૂર થઇ તેમાં પેઠેલી ચિંતાનો નાશ કરવાનો ઉપાય બતાવ્યો છે.

હવે ત્રણ શ્લોકથી ચિત્તના શોધન વડે ચિંતા તજવાનો ઉપદેશ છે.

लोके स्वास्थ्यं तथा वेदे हारिस्तु न कारिष्यति ॥
पुष्टिमार्गस्थितो यस्मात् साक्षिणो भवताऽखिलाः ॥ ६ ॥

અર્થ—પુષ્ટિમાર્ગ (અનુગ્રહ માર્ગ)માં રહેલા હરિ લોકમાં અને

વેદમાં સ્વાસ્થ્ય નહિ કરે, જેથી બધા ભક્તો સાક્ષી તરીકે થાઓ.

લૌકિકમાં કે વૈદિકમાં જે જે કાળે જે જે બને તે પ્રભુની ઇચ્છાથી બને છે, તે બાબતમાં પોતાને કાંઇ લાભ હાની નથી, એવી રીતે ચિત્તમાં નિશ્ચય કરી લૌકિક વૈદિકમાંથી મમત્વનો ત્યાગ કરવાથી સાક્ષીની પેઠે થવાય છે.

અંતઃકરણની સ્થિતિ જો લૌકિકમાં રહે તો દુઃખાત્મક સંસાર ચાલુજ રહે, જો વૈદિક કામ્યકર્મમાં સ્થિતિ રહે તોપણ તેમજ થાય, વૈદિક નિષ્કામ્ય કર્મમાં અંતઃકરણની સ્થિતિ થાય એટલે છેવટ લક્ષ્યબિંદુ તેજ હોય તેથી પર કાંઇ નથી એમ અંતઃકરણને લાગતું હોય તો તેને પુરૂષોત્તમની પ્રાપ્તિ ન થતાં છેવટ બ્રહ્મલોકની પ્રાપ્તિ થઇ કલ્પાંતે અક્ષરની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે, એવા અભિપ્રાયથી લૌકિક વૈદિકમાં અંતઃકરણની સ્થિતિ એટલે લક્ષ્યબિંદુ કૃપાળુ પ્રભુ નહિ થવા દે એમ અભિપ્રાય છે. પોતાનું લક્ષ્યબિંદુ પુરૂષોત્તમ પ્રાપ્તિ માટે છે તો અંતઃકરણના અવશેષ અધ્યાસથી મનના સંકલ્પ વિકલ્પ લૌકિક કે વૈદિકમાં કોઇ કોઈ વખત થઇ જાય તે ઉપરથી પોતાની સ્થિતિ માટે ચિત્તમાં ઉદ્વેગ કરવો ઘટતો નથી. કૃપાળુ પ્રભુ પર વિશ્વાસ રાખવો કે પોતાના લક્ષ્યબિંદુએ પહોંચાડશેજ.

એ રીતે ચિત્તમાં ભરાયેલ ચિંતા કાઢવાનો ઉપાય બતાવી હવે ચિત્ત પ્રભુ સિવાય બીજા વિષયમાં જાયજ નહિ, તે માટે સર્વોત્તમ ઉપાય બતાવે છે.

४३८-७
७

सेवाकृतिर्गुरोराज्ञा बाधनं वा हरीच्छया ॥
अतः सेवापरं चित्तं विधाय स्थीयतां सुखम् ॥७॥

અર્થ—ગુરૂની (સામાન્ય) આજ્ઞા પ્રમાણે પ્રભુની સેવા કરવી, હારેની ઇચ્છાવડે (વિશેષ આજ્ઞા થતાં) ગુરૂ આજ્ઞાનો બાધ થાય તેમાં અડચણ નહિ. એ પ્રમાણે સેવાપર ચિત્ત રાખીને સુખે (આનદમાં) રહેવું.

લૌકિક વૈદિકમાં ડોળાઇ ગયેલું ચિત્ત પણ પ્રભુ સેવાથી ઠેકાણે આવી પ્રભુ સંબંધીજ નિશ્ચયવાળું થઇ જાય છે, અને જેમ જેમ પ્રભુ સંબંધમાં ચિત્ત લાગી રહેલું રહે છે, તેમ તેમ લૌકિક અને વૈદિક બાબતમાંથી ચિત્ત આપોઆપ છૂટી જઇ.વ્યસન સુધી (ભક્તિવર્દ્ધિની ગ્રંથમાં બતાવ્યા મૂજબ) પહોંચે છે. જ્યારે સેવામાં પૂરેપુરૂં ચિત્ત જોડાય છે ત્યારે પ્રભુની ભક્તના શુદ્ધ અંતઃકરણદ્વારા, સ્વપ્નદ્વારા દેહ સંબંધથી રહિત ફક્ત સેવોપયોગી વિશેષ આજ્ઞા થાય તે આજ્ઞા ગુરૂ આજ્ઞાને અનુકુળ હોય અને ક્યારેક તેને બાધક એટલે પ્રતિકુળતાવાળી હોય, તોપણ જો તે દેહાદિને લગતી ન હોય પરંતુ ફક્ત સેવોપયોગીજ હોય તો તેવી શુદ્ધ અંતઃકરણ અને સ્વપ્નમાં થતી વિશેષ આજ્ઞા પ્રમાણે સેવા કરવી.

પ્રભુમાં વ્યસન થયા પછી તો ચિંતાનો સંભવજ નથી ત્યાર પછી સુદ્રઢ ભક્તિ થાય છે, એટલે ભગવાન સાક્ષાત્કાર થઈ જે આજ્ઞા કરે છે તે તે આજ્ઞાઓનુ સેવન ચિંતા રહિત જ થાય છે.

चित्तोद्वेगं विधायापि हरिर्यद्यत्करिष्यति ॥
तथैव तस्य लीलेति मत्वा चिंतां द्रुतं त्यजेत् ॥८॥

અર્થ—સેવામાં ચિત્ત ઉદ્વેગ પામે તોપણ હરિ જે જે કરે છે તે તે તેમની લીલા છે, એમ માનીને ચિંતાને જલદી છોડવી.

ચિત્તજ પ્રભુ સેવામાં ઉદ્વેગવાળું રહેતું હોય તો કેમ કરવું ? તે બાબતની ચિંતાનો ત્યાગ કેવી રીતે થાય, તે બાબત આજ્ઞા કરે છે કે લૌકિક પ્રતિબંધ તો પ્રયાસ કરવાથી મટે છે, પરંતુ સેવામાં પ્રતિબંધ હોય તો તે બાબત કશો ઈલાજ કરવો નકામો છે, તેમ છતાં ચિંતા ન કરવી. સેવામાં ચિત્ત ઉદ્વેગવાળું રહેતું હોય તો એમ સમજવું કે પ્રભુને આપણી પાસે સેવા કરાવવી નહિ હોય, તે વખતે શુદ્ધાદ્વૈત સિદ્ધાંત અનુસાર જ્ઞાનમાર્ગમાં ચિત્ત પ્રફુલ્લિત રહેતું હોય તો તેમાં ચિત્ત પરોવવું.

અંતઃકરણમાં જે ભગવત્કાર્ય કરવાથી આનંદ આવતો હોય તે દેહ સંબંધ વગરનું ભગવત્કાર્ય કરવું જોઇએ. નિબંધમાં ભક્તિપ્રકરણમાં કહેલ છે કે જેનાથી સેવા ન બનતી હોય, પરંતુ મનજ પૂરેપુરૂં ભગવાનમાં રહેતું હોય તેને પણ સાયુજ્ય મુક્તિ થાય છે, જો કે તેને પુરૂષોત્તમનું દાસત્વ સિદ્ધ થતું નથી. તો પોતે તે પ્રકારનો જીવ હશે અથવા બાકીનો લાભ ભવિષ્યમાં મળશે, એમ ચિત્તમાં નિશ્ચય કરી ચિંતા છોડવી.

આ પ્રમાણે બધી રીતે ચિત્તનુ શોધન કરી ચિત્ત-માંથી ચિંતા કાઢી નાંખવી. મતલબ કે જે જે પ્રકારે ચિંતા ન રહે અને અંતઃકરણ પ્રભુ વિષયમાં લાગે તે તે કાર્યમાં ચિત્ત જોડવું.

હવે એક શ્લોકથી અહંકારનુ શોધન બતાવે છે.

तस्मात् सर्वात्मना नित्यं श्री कृष्णः शरणं मम ॥

वदाद्भिरेव सततं स्थेयमित्येव मे मतिः ॥ ९ ॥

અર્થ--તેથી સર્વ પ્રકારે હમેશ **श्री कृष्णः शरणं मम** એ અષ્ટાક્ષર મંત્ર સર્વ પ્રકારે બોલવાવડેજ હમેશાં રહેવું એમજ મારી મતિ છે.

અહંકારના શોધનથી તેમાં રહેલી મમતાનો નાશ થ-વાથી દૈન્ય પ્રાપ્ત થાય છે, તે દૈન્ય સર્વ મલીનતા તોડવાનુ પરમ સાધન થઈ પ્રભુમાં ખરી પ્રીતિ જોડાવે છે.

ઉપર પ્રમાણે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકારના શોધ-નથી ચિંતાનો નાશ થઈ દીનતા પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યારે ખરી દીનતા પ્રાપ્ત થાય ત્યારેજ પ્રભુની અંગીકૃતિનો અનુભવ થાય છે. દીનતા પ્રાપ્ત કરવામાં અષ્ટાક્ષર મંત્ર ઘણોજ અસર કર-નાર છે કારણકે આ મંત્ર દીનતાનો જનક છે. દીનતા પ્રાપ્ત થયા પછી પણ આ મંત્ર કાયમ જપવો જેથી પ્રભુ વિના રહ્યું ન જાય તેવી દીનતા પ્રાપ્ત થઈ પ્રપંચને તદન વિસ્મારક અંતિમ વિરહ દશા થઈ કૃત્યકૃત્ય થવાય છે.

समाप्त.

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

श्रीआचार्यचरणकमलेभ्यो नमः ॥

अथ अंतःकरणप्रबोध ग्रन्थः

નવરત્ન ગ્રંથમાં ચિંતા છોડવા માટે અંતઃકરણ મધ્યેના મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકારનું પ્રથક્ પ્રથક્ શોધન કરી ચિંતાનો ત્યાગ કરવા ઉપદેશ બતાવ્યો છે. આ અંતઃકરણ પ્રબોધમાં અંતઃકરણને સાવધાન કરી નવરત્નમાં બતાવેલ ઉપરાંત ચિંતા છોડવા માટે ખાસ ઉપદેશ છે.

अंतःकरण मद्वाक्यं सावधानतया शृणु ॥
कृष्णात्परं नास्ति दैवं वस्तुतो दोषवर्जितम् ॥ १ ॥

અર્થ—હે અંતઃકરણ મારૂં વચન સાવધાનતાથી સાંભળ. ખરી રીતે દોષ વગરનું કૃષ્ણથી બીજું દૈવ નથી.

અંતઃકરણ પ્રભુ સિવાય અન્ય વિષયમાં લાગેલું હોય અથવા અલૌકિકમાં પોતાની ગતિ બાબત ચિંતામાં પડેલું હોય તેને સાવધાન થઈ પોતાની શિક્ષા સાંભળવા માટે આજ્ઞા કરે છે.

ભક્તના અંતઃકરણ અમૃતવચનો સાંભળવા માટે જાગૃત થઈ ઉત્સાહવાળા થયા બાદ આપ આજ્ઞા કરે છે કે,–

ખરી રીતે દોષ વગરનું દૈવ શ્રીકૃષ્ણજ હોવાથી અંતઃકરણમાં રહેલા અવશેષ (બાકી રહેલા) દોષો પૂર્ણ રીતે કાઢી નાંખવાને શ્રીકૃષ્ણથી અન્ય કોઇ દૈવ નથી. જીવ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દોષ કાઢવા પ્રયત્ન કરી શકે છે, પણ તેવડે પૂરેપુરા દોષ નીકળી શકતા નથી, જેથી અવશેષ રહેલા દોષો ભક્તના ઉપર કરૂણા કરી પ્રભુ પોતેજ નાશ કરે છે.

સ્વભાવ ઉપર પૂર્ણ વિજય ન થવાથી સ્વભાવ દોષને લીધે કેટલાક ભક્તોને પોતાની સ્થીત બાબતમાં ચિંતા રહેતી હોય, તેમની ચિંતા દૂર થવા માટે આપ આજ્ઞા કરે છે કે—

चांडालीचेद् राजपत्नि जाता राज्ञा च मानिता ॥
कदाचिदपमानेऽपि मूलतः का क्षतिर्भवेत् ॥ २ ॥
समर्पणादहं पूर्व मुत्तमः किं सदा स्थितः॥
का ममाऽधमता भाव्या पश्चात्तापो यतो भवेत् ॥ ३ ॥

અર્થ—ચાંડાલી (ભંગીયણ) જો રાજપત્ની થઇ, અને વળી રાજાએ માનીતી કરી, પછી કયારેક રાજાવડે અપમાન થયા છતાં પ્રથમની ચાંડાલી સ્થિતિથી શું ક્ષતિ (હલકાઇ) છે?

સમર્પણથી પહેલાં હું શું હમેશાં ઉત્તમતાથી રહેલો હતો? મારી શું અધમતા થયેલી છે કે જેથી પશ્ચાતાપ (ચિંતા) થાય?

ચાંડાલીના દ્રષ્ટાંતથી કહે છે કે, પ્રભુની અંગીકૃતિ પહેલાં એટલે નામ (અષ્ટાક્ષર મંત્ર) અને નિવેદન (બ્રહ્મસંબંધ) થયા પહેલાં તારી સ્થિતિ ચાંડાલી બરોબર હતી તેવી સ્થિતિમાંથી નામ મંત્રથી રાજપત્નીસમ થઇ, અને બ્રહ્મસંબંધ થયાથી માનીતી થઇ, એટલે પ્રભુની શ્રીઅંગની સેવા કરવા પૂર્ણ લાયક બનાવી.

પૂર્વના મલીન અધ્યાસનો પૂર્ણ નાશ ન થવાથી સેવામાં પ્રમાદ થવાથી અથવા અહંકાર થવાથી પ્રભુના તરફથી અપમાન થયું, એટલે સેવાથી પ્રતિબંધ થયો. આવા વખતે મન ચિંતામાં પડે તો અંતઃકરણમાં જે મલીનતા રહેલી હોય તેમાં ઉલટો વધારો થાય, માટે તે વધારો ન થવા દેવા માટે આપ આજ્ઞા કરે છે કે, પ્રથમની અવશેષ ચિંતાનો જે તે રીતે ત્યાગ કરવો, પરંતુ ચિંતાના નવા અંકુરો તો અંતઃકરણમાં નજ ફૂટવા દેવા. આવા વખતે એમ સમજવું કે પ્રભુએ અંગીકૃતિ કરી તે કાંઇ મારી લાયકી જોઈ કરી નહોતી, પણ આપે કૃપા કરીનેજ કરી હતી, તેવીજ રીતે આ પ્રતિબંધ પણ મારાપર કૃપા કરી પૂર્વના દોષોના નિવારણ માટેજ હશે એમ સમજવું, વળી પોતાની લૌકિકમાંજ ગુંથાઇ રહેવારૂપ પ્રથમની અવસ્થાની સાથે હાલની અવસ્થાની સરખામણી કરવાથી ચિંતારૂપ દોષનો અંતઃકરણમાં વધારો થવા પામતો નથી.

ચિંતા દોષરૂપ છે પણ આવા વખતમાં વિરહ થાય એ તો પ્રભુની પુનઃ અંગીકૃતિ થવામાં બહુજ ઉપયોગી છે માટે ચિંતા અને વિરહનો ભેદ યાદ રાખવો જોઇએ.

सत्य संकल्पतो विष्णुर् नान्यथा तु करिष्यति ॥
आज्ञैव कार्या सततं स्वामिद्रोहोऽन्यथा भवेत् ॥४॥
सेवकस्य तु धर्माऽयं स्वामी स्वस्य करिष्यति ॥

અર્થ—વિષ્ણુ સત્ય સંકલ્પવાળા છે જેથી બીજે પ્રકારે નહિ કરે, જીવે તો સ્વામીની આજ્ઞા પ્રમાણેજ હમેશાં કરવું. જો બીજી રીતે થાય તો સ્વામીદ્રોહ થાય. સેવકનો તો એજ ધર્મ છે, સ્વામી પોતાનો (સેવક પ્રત્યે) ધર્મ કરશે.

સ્વામી અને સેવકનો અરસપરસ ધર્મ બતાવે છે.

સ્વામી તો સેવકના ઉપર કૃપાયુક્ત છેજ, અને તેમનો સંકલ્પ (સેવક પ્રત્યેના હિતકારી વિચાર) સત્ય છે, જેથી હમેશાં સેવકના હિતનીજ બાબત સ્વામી વિચારે છે, અહિત-ની બાબત કદિ વિચારતા નથી એમ અંતઃકરણમાં જીવે ખાત્રી રાખી નિશ્ચિત રહેવું.

હવે સેવકનું સ્વામી પ્રત્યે કર્તવ્ય બતાવે છે.—સેવકે તો સ્વામીની આજ્ઞા પ્રમાણે હમેશાં સેવા કરવી જોઇએ. સેવક પ્રત્યે સ્વામીની ગુરૂદ્વારા થયેલી સામાન્ય આજ્ઞા પોતાની

(પ્રભુની) સેવામાં પ્રસન્ન મનથી તત્પર રહેવાની છે, આ સિવાય અંતઃકરણદ્વારા અને સ્વપ્નદ્વારા પોતાના દેહસંબંધી ન હોય તેવી પ્રભુ તરફથી વિશેષ આજ્ઞા થાય તે વિશેષ આજ્ઞા પ્રમાણે તરત થવું જોઇએ, તેમ ન થાય તો સ્વામીનો દ્રોહ (અપરાધ) થાય.

आज्ञा पूर्वं तु या जाता गंगासागर संगमे ॥ ५ ॥
यापि पश्चान्मधुवने न कृतं तद्द्वयं मया ॥
देहदेशपरित्यागः तृतियो लोकगोचरः ॥ ६ ॥
पश्चात्तापः कथं तत्र सेवकोऽहं न चान्यथा ॥

અર્થ—ગંગા અને સાગરના સંગમ ઉપર ઠાકુરજીની પ્રથમ જે આજ્ઞા થઇ, અને પછી મધુવનમાં જે બીજી આજ્ઞા થઇ તે અનુક્રમે દેહ અને દેશના પરિત્યાગ સંબંધી હતી. તે મારાવડે (પહેલાંની દૈવી જીવોના ઉદ્ધારરૂપ ભાગવતની સૂક્ષ્મ તત્ત્વજ્ઞાન તથા ખરી ભક્તિદર્શક ટીકા કરવાની આજ્ઞા થયેલી હતી, તેના પાલનના આવેશને લીધે) ન કરાઈ, અને ત્રીજી આજ્ઞા લોકગોચર પરિત્યાગ સંબંધી થઈ, ત્યાં શા માટે પશ્ચાતાપ (ચિંતા) કરવો. હું સેવકછું, બીજે પ્રકારે નથી.

શ્રીમહાપ્રભુજી પોતાનો દાખલો આપી ભકતોએ ચિંતા ન કરવા ઉપદેશ આપે છે.

ઉપરના શ્લોકમાં કહ્યું છે કે પ્રભુ આજ્ઞાનું તરત પાલન થવું જોઇએ, જો તે પ્રમાણે ન થાય તો સ્વામીદ્રોહ થાય, પરંતુ પ્રભુએ કરેલી કોઇ પ્રથમની આજ્ઞાના પાલનમાં મન આવેશવાળું હોય તે આજ્ઞાનું કાર્ય પુરૂં ન થયું હોય, ત્યાં બીજી આજ્ઞા થાય તો પ્રથમની આજ્ઞાનું પાલન કરવાના આવેશવાળું મન બીજી આજ્ઞાના પાલનના આગ્રહમાં ગફલતવાળું થઇ જાય, તો સ્વામીદ્રોહ થવા બાબત ચિંતા કરવી કે નહિં, આવી શંકાના સમાધાન માટે વિચાર કરાય છે.

જો કે બંને આજ્ઞા પ્રભુની છે (પોતાના દેહસંબંધી લૌકિક સ્વાર્થની બાબત નથી, જેથી પાખંડનો સંભવ નથી.) છતાં પહેલી આજ્ઞાની બાબત પૂર્ણ થયા અગાઉ બીજી આજ્ઞા થાય તો એ જરૂરનું છે કે પહેલી આજ્ઞાનું પાલન પૂરૂં ન થયાં છતાં તે કાર્ય અધૂરૂં મૂકી બીજી આજ્ઞાનું પાલન થવું જોઇએ. પણ ફક્ત પહેલી આજ્ઞાના પાલનમાં આવેશવાળું મન લૌકિક કાંઈપણ સ્વાર્થ વગરનું હોવા છતાં બીજી આજ્ઞામાં ગફલતવાળું થઈ જાય, તો બીજી આજ્ઞાનું ભાન થતાંજ તેનું પાલન થવું જોઇએ, પણ થયેલા વિલંબ માટે ચિંતા તો નજ કરવી. કારણકે ચિંતા તો અંતઃકરણના વિષરૂપજ છે, માટે તેને અંતઃકરણમાં જગો ન આપવી. બીજી આજ્ઞાનું તરત પાલન ન થવાથી તે આજ્ઞા ફરીથી થાય, તે બીજી આજ્ઞાના પાલન માટે અંતઃકરણને સાવધ કરવા માટે છે,

પણ દ્રોહરૂપે નથી. જો પ્રભુને સેવક પ્રતિ તિરસ્કાર થયો હોય તો તેવી રીતે બીજી આજ્ઞા પુનઃ કરતા નથી, પણ ઉપેક્ષાજ કરે છે, માટે તેવા વખતે અંતઃકરણ સાવધાન કરી બીજી આજ્ઞાનું પાલન કરવા તત્પર થવું પણ ચિંતા ન કરવી.

लौकिक प्रभुवत् कृष्णो न दृष्टव्यः कदाचन ॥ ७ ॥
सर्वं समर्पितं भक्त्या कृतार्थोऽसि सुखीभव ॥

અર્થ—હે અંતઃકરણ શ્રીકૃષ્ણ લૌકિકપ્રભુની પેઠે ક્યારે પણ ન જોવા. ભક્તિવડે સર્વ સમર્પેલું છે તેથી તું કૃતાર્થ છે માટે સુખી થા. (ચિંતા ન કર એમ આસ્વાસન કરે છે.)

લૌકિક પ્રભુ (રાજા, શેઠ ધણી) સેવક ઉપર અમુક પ્રસંગે ખુશ થાય છે, અને પછી બીજે પ્રસંગે તેના પર ગુસ્સે થઈ કાઢી મૂકે છે, તેમ શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે કદિ વિચારવું નહિ. કારણ કે શ્રીકૃષ્ણ અંગીકૃત જીવનો પછી તિરસ્કાર કરતા નથી. તેની ગફ્લત બદલ તેના પર અનુગ્રહ કરી તેનું મન અન્યમાંથી નિકળી પોતાના તરફ લગાડવા તેને દંડ દે છે, પણ તે દંડ અનુગ્રહરૂપજ છે.

જેને અંતઃકરણમાં સર્વસ્વ શ્રી કૃષ્ણજ છે, આલોક અને પરલોકમાં કંઇ ઈચ્છિત નથી, તેમ કશામાં મમતા નથી, તમામ ઠાકુરજીને સ્નેહપૂર્વક સમર્પણ કરેલું છે, તે કૃતાર્થ છે. તેને કોઇ કાળે ગમે તેવી સ્થીતિમાં ચિંતા કરવાની નથી.

प्रौढाऽपि दुहिता यद्वत् स्नेहान्न प्रेष्यते वरे ॥ ८ ॥
तथा देहे न कर्तव्यं वरस्तुष्यति नान्यथा ॥

અર્થ—જે પ્રમાણે મોટી ઉમરની દીકરીને (તેના મા બાપ) સ્નેહથી સાસરે ન મોકલે, તો એમ અન્યથા કરવાથી વર નારાજ થાય છે, તે પ્રમાણે દેહ વિષે ન કરવું.

દીકરીના દ્રષ્ટાંતથી શ્રી આચાર્યજી ઉપદેશ આપે છે કે, આ દેહ ઉપર સ્નેહ રાખી તેને પ્રભુ કાર્યમાં જોડવામાં આળસ કરવી નહિ. જો આળસ કરવામાં આવે તો પ્રભુ નારાજ થાય, જેથી સેવકે પોતાનો ધર્મ બજાવ્યો ન ગણાય. જો સેવક પોતાનો ધર્મ ન બજાવે તો સ્વામી દ્રોહ થાય, જેથી સેવક ઉપર સ્વામીની કૃપા ન થાય, વળી સ્વામી તરીકેની સેવક પરની કર્તવ્યતા પણ થયેલી ન જણાય તો તેમાં સેવકનોજ દોષ છે, માટે તેવો દોષ થઇ જાય તો તે દોષ જાણવામાં આવતાં તે બાબત ચિંતા ન કરતાં પોતાની ભૂલ તરત સુધારી આળસ ન કરતાં દેહને પ્રભુ સેવામાં બરાબર રીતે જોડવો.

लोकवच्चेत् स्थिति र्मे स्यात् किं स्यादिति विचारय॥९॥
अशक्ये हरिरेवास्ति मोहं मा गा कथंचन ॥

અર્થ—જો લોકની પેઠે મારી સ્થિતિ હોય તો શું હોય એ પ્રમાણે વિચાર કર. અશક્યમાં હરિજ શરણ છે, એમ સમજી કોઈ પ્રકારથી મોહ (ચિંતા) ને પ્રાપ્ત ન થા.

જ્યારે પ્રભુ તરફથી કાંઇ દંડ થાય તે વખતે ચિંતા ન કરતાં વિચારવું કે પ્રવાહી જીવોની પેઠે મારી સ્થિતિ હોત તો મને પ્રભુએ આપેલ દંડની પણ કાંઈ સ્મૃતિ ન રહેતાં લૌકિક અનેક પ્રકારના સુખ દુઃખમાં મન દોરાયું હોત તો શી ગતિ થાત. એમ વિચાર કરી દંડ થવાથી પણ પોતાનું મન પ્રભુમાં વિશેષ રહ્યા કરતું હોય તેજ પ્રભુ અંગીકૃતિની ખાતરી છે, માટે ચિંતા ન કરતાં આનંદ સહિત અંતઃકરણ પ્રભુમાંજ જોડી રાખવું.

કદાચ સેવા કે કથાવાર્તા વીગેરેમાં અંતઃકરણનું અશક્ય પણું જણાય તો હરિશરણની ભાવના અંતઃકરણમાં કાયમ રાખવી, અને નવરત્ન ગ્રંથના ૮ મા શ્લોકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ચિત્તનું સમાધાન કરવું પરંતુ કોઇ રીતે મોહ (ચિંતા) ને પ્રાપ્ત ન થવું.

કાંઈક પ્રભુની સ્મૃતિપૂર્વક અંતઃકરણમાં ફીકર થાય તે ચિંતા કહેવાય. અને જ્યારે અંતઃકરણમાં પ્રભુની તદ્દન વિ-સ્મૃતિ થઇ ફીકર થાય, તે મોહ કહેવાય. મોહ ઉત્તર રૂપ છે અને ચિંતા પૂર્વ રૂપ છે, માટેજ ગમે તે બાબતમાં ચિંતા ન થવા માટે નવરત્ન અને અંતઃકરણપ્રબોધ ગ્રંથનાં બોધ છે.

इतिश्री कृष्णदासस्य वल्लभस्य हितं वचः ॥ १० ॥
चित्तं प्राति यदाकर्ण्य भक्तो निश्चिंततां व्रजेत् ॥ ११ ॥

અર્થ—એ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણના દાસ શ્રીવલ્લભના ચિત્તપ્રતિ કહેલ હિતકારી વચન સાંભળીને ભક્ત નિશ્ચિંતપણાને પામે.

પ્રભુ પ્રત્યે દાસપણાથી રહેનારને કોઈ પ્રકારથી ચિંતા કરવાની નથી એમ બતાવવા માટે અહિં શ્રી મહાપ્રભુજી પોતે પોતાને માટે શ્રી કૃષ્ણના દાસ એવું વિશેષણ આપે છે.

ચિંતાનો નાશ થાય એવા આ હિતકારી વચનો છે. ચિત્તમાંથી જ્યારે ચિંતાનો પૂર્ણ નાશ થાય, ત્યારે અંતઃકરણ પ્રસન્ન રહે છે. પ્રસન્ન અંતઃકરણથીજ દાસ ધર્મ બજાવાય છે. દાસ ધર્મ બજાવતાં કોઈ પણ પ્રકારનો અવિદ્યાજનક અધ્યાસ રહેતો નથી, ત્યારે સ્વામી સેવક પ્રત્યે બજાવવાના તમામ ધર્મો બજાવે છે, ત્યારે સેવક કૃત કૃત્ય બને છે, માટે દાસધર્મ ન ચૂકાય, એવી રીતે હમેશાં સાવધાન રહેવું જોઇએ.

આ અંતઃકરણપ્રબોધ ગ્રંથ પોતાના અંતઃકરણને ઉદ્દેશી ભક્તો માટે શ્રી આચાર્યજી મહાપ્રભુજીએ કરેલો હતો એમ આસપાસના સંજોગો જોતાં તથા પ્રાચિન ટીકા ગ્રંથો જોતાં જણાય છે.

समाप्त.

॥ श्रीकृष्णायनमः ॥

॥ श्रीभावपूरित विग्रहायनमः ॥

अथ जलभेद ग्रन्थः ॥

કેટલાક કહે છે કે જગતમાં ગમે ત્યાં બેસવું ઉઠવું, અને જેની સાથે બેસઉઠ થાય તે માણસ પાસેથી સારનું ગ્રહણ કરવું, અને અસારનો ત્યાગ કરવો; સારૂં બધેથી ગ્રહણ કરવું.

તેમનું આ કહેવું વ્યાજબી છે એમ ઉપર ઉપરથી વિચાર કરતાં જણાય છે, પણ લગાર વધારે વિચાર કરવાથી જણાશે કે જો ગમે તેની પાસે બેસી સારનુંજ ગ્રહણ થઈ અસારનો ત્યાગ કરવા બની શકતું હોય, તો દરેક સ્થળે સત્સંગનો મહીમા મોટો ગણેલો છે અને દુઃસંગનો ત્યાગ કરવા કહેલ છે તેમ કહેવાની જરૂર રહે નહિ.

એક માણસને બીજાના ગુણ અને દોષ બંનેનો ઓછો વધતો કાંઈક પાસ લાગે છેજ. ભક્તિવર્દ્ધિની ગ્રન્થમાં કહ્યા પ્રમાણે વ્યસન સ્થિતિ થયા છતાં સંગ કાંઈક બાધક થાય છે, તો બીજાની શી વાત કરવી. જ્યારે ભગવત્ સાક્ષાત્કાર થાય એટલે સુદૃઢ ભક્તિ થાય, એવી સ્થિતિ થાય ત્યાં સુધી સં-

ગની શુભ અશુભ અસર ઓછા વધતા પ્રમાણમાં થાય છે, માટે ભગવત્ સંબંધી શ્રવણ કોની પાસેથી કરવું, અને કોની પાસેથી શ્રવણ કરવું બાધક છે, તે માટેની શંકા દૂર કરવા શ્રી મહાપ્રભુજીએ વક્તાના ભેદ બતાવવા આ જલભેદ નામે ગ્રંથ કરેલ છે.

नमस्कृत्य हरिं वक्ष्ये तद्गुणानां विभेदकान् ॥
भावान् विंशतिधाभिन्नान् सर्वसंदेहवारकान् ॥ १ ॥

અર્થ:—શ્રીહરિને નમન કરીને તેમના ગુણોના ભેદ કરનાર અને સર્વ સંદેહને મટાડનાર વીશ પ્રકારના ભાવ કહું છું.

જલ પ્રવાહી રસરૂપ છે, તેમજ ભાવ પણ પ્રવાહી રસરૂપ છે. ગુણ અને પાત્ર ભેદથી જલ જુદી જુદી અસરવાળું હોય છે, તેજ મૂજબ ભાવ પણ જુદી જુદી અસરવાળો હોય છે. એ રીતે જલની સાથે ભાવની સરખામણી કરેલી હોવાથી આ ગ્રન્થનું નામ જલભેદ પાડ્યું છે.

આ ભાવ પુરૂષોત્તમ પ્રત્યેનો છે, જેથી જલના ઉત્તમ, મધ્યમ, કનિષ્ટ અને અધમપણાની પેઠે માણસોનો પુરૂષોત્તમ પ્રત્યે કયો ભાવ ઉત્તમ છે, કયો ભાવ મધ્યમ છે, કયો ભાવ કનિષ્ટ છે, અને કયો ભાવ અધમ છે, તે ૨૦ પ્રકારના મુખ્ય ભેદવડે બતાવ્યું છે

गुणभेदास्तु तावन्तो यावन्तो हि जले मताः ॥

અર્થ:—જેટલા જળના ભેદ શ્રુતિમાં પ્રતિપાદન કરેલા છે, તેટલા ભેદ ગુણના પણ છે.

જલના ૨૦ પ્રકારના મુખ્ય ભેદ વેદમાં બતાવેલા છે. તે મુખ્ય ભેદના બીજા અવાંતર ભેદ પણ છે, ગુણના પણ મુખ્ય ૨૦ ભેદ બતાવી જલના દ્રષ્ટાંતથી અવાંતર ભેદ (પેટા ભેદ) પણ બતાવેલા છે.

હવે ૨૦ પ્રકારના ભાવો જલના દ્રષ્ટાંતથી બતાવે છે.

(१) गायकाः कूपसंकाशा गंधर्वा इति विश्रुताः ॥ २ ॥
कूपभेदास्तु यावन्तः तावन्तस्तेऽपि सम्मताः ॥

અર્થ:—ગાયન કરનાર જે ગંધર્વ નામે પ્રસિદ્ધ છે, તેનો ભાવ કુવાના જલ જેવો છે. કુવાના જલના જેટલા ભેદ છે, તેટલા ગાયન કરનારના પણ છે.

કુવાના જલના ગુણ.	ગાયકોના ગુણ.
૧ સિતકાળમાં ઉષ્ણ.	૧ જડ પુરૂષની જડતાને મટાડે છે.
૨ ઉષ્ણકાળમાં સિતળ એટલે તાપને દૂર કરવાપણું.	૨ સંસારના તાપથી તપ્ત થયેલાના તાપને નિવૃત્ત કરે છે.

૩ વાપરવાથી શુદ્ધ રહે છે.	૩ ગાન કરવાથી વધે છે.
કુવાના જલમાં ભેદ.	**ગાયકોના ભેદ.**
૧ સ્વાદમાં ફેરવાળા, ખારો ફીકો, મીઠો, કડુચો વીગેરે.	૧ કોઇનો પુરૂષોત્તમ પ્રત્યે ભાવ, કોઇનો વિભૂતિ પ્રત્યે, કોઇનો ગુણાવતાર પ્રત્યે, કોઇનો અંશાવતાર પ્રત્યે, એમ ભાવ પરત્વે ગાન કરે છે
૨ પરિણામમાં કોઈ સુખદાઇ અને કોઇ દુઃખદાઇ હોય છે.	૨ સત્વાદિક ગુણ ભેદે કરીને કોઇ અકામ, કોઈ મોક્ષકામ, કોઇ સ્વર્ગકામ અને કોઈ આ લોકની કામનાવાળા હોય છે.

૨ कुल्याः पौराणिकाः प्रोक्ताः पारंपर्ययुता भुवि ॥ ३ ॥

અર્થ--પૃથ્વી ઉપર પરંપરાયુક્ત નહેરના જલના ભાવ જેવા પૌરાણિક છે.

૧ નદી કે બીજા મોટા જળાશયથી નહેરની પરંપરા હોય છે.	૧ પુરાણનો ખરો અર્થ રાખવા માટે પરંપરાથી સદ્ગુરૂ પાસે ખરા અર્થને ભણેલા હોવા જોઇએ.

આ સિવાયના પુરાણીઓ ભાગવત વીગેરેના ભાષાત્રય અર્થ અને અનેક પ્રકારની પ્રભુની લીલાની ભાવના સમજ્યા વગરના હોય છે તે શ્રોતાનું કાંઈ હિત કરી શકતા નથી.

૨ નહેરનું પાણી કાયમ વહેતું હોય તો શુદ્ધ રહે છે.

૨ પુરાણી ભાગવતાદિનો હમેશ પાઠ કરવાનો નિયમ રાખે તોજ ભાવનો ઉદય રહે છે.

૩ પરંપરાયુક્ત વહેતું પાણી નહેરને શુદ્ધ રાખવામાં ઉપયોગી છે.

૩ પરંપરાથી શીખેલ અને હમેશ પાઠ કરનારનો બોધ બીજાને ઉપયોગી છે.

૩ क्षेत्र प्रविष्टास्तेचापि संसारोत्पत्ति हेतवः ॥

અર્થ—ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ થયેલા તેઓ સંસારની ઉત્પત્તિના કારણ રૂપ છે.

૧ નહેરનું જળ ખેતરમાં પ્રવેશ કરવાથી નવું ધાન્ય ઉત્પન્ન કરવામાં સમર્થ છે.

૧ પુરાણીઓ જો સ્ત્રી પૂત્રાદિ કુટુંબના પોષણમાટે વાંચન કરે અને અંતરમાં ભાવ ન હોય તો સંસારની ઉત્પત્તિના કારણરૂપ છે.

૨ ખેતરમાં ગયેલું જળ શિષ્ટાચારમાં ઉપયોગી નથી.

૨ પુરાણીઓનું તેવા ભાવવાળું વાંચન ભગવત ભાવને વ-

ધારનાર થતું નથી પણ
કહેનાર અને સાંભળનાર
બંનેને સંસારમાં પાડે છે.

૪ वेश्यादिसहिता मत्ता गायका गर्त संज्ञिताः ॥ ४ ॥

અર્થ—ગાયન કરનાર જો વેશ્યાદિ યુક્ત મદમાં મત્ત થયેલા હોય તો તેનો ભાવ ગર્ત (ખાડા)ના જલ બરાબર છે.

૧ કપિલ દેવજીએ કહેલ છે કે વેશ્યા અગર બીજી સ્ત્રીનો સંસર્ગ કરવાવાળાને જેવો મોહ તથા બંધ થાય છે, તેવો મોહ અને બંધ બીજાને થતો નથી.

૨ સ્ત્રીના પ્રસંગવાળો કવચિત પ્રભુ ભજનનો ડોળ કરે છે, પણ ખરી રીતે તેને સ્વામી સેવકભાવનું અનુસંધાન રહેતું નથી.

૩ સ્ત્રીના પ્રસંગવાળા ગાયકો શ્રીકૃષ્ણના ગુણનું ગાન તેમનું માહાત્મ્ય જાણીને કરતા નથી, પણ ઉત્તમ સ્વર અને ગીતને વશ થઇને પ્રભુના ગુણવાળા ગાયનોનું ગાન કરે છે, માટે તેમનો ભાવ ખાડાના પાણી જેવો દોષવાળો ગણ્યો છે.

૫ जलार्थमेव गर्तास्तु नीचा गानोपजीविनः ॥

અર્થ--ગાયનથી જીવિકા ચલાવનાર નીચ માણસનો ભાવ એઠું પાણી ભરવાના ખાડા એટલે ખાળકુંડીના પાણી જેવા છે. ખાળકુંડીનું પાણી જેમ સ્પર્શ કરનારને અશુદ્ધ

કરે છે તેમજ ઉપજીવીકા યુકત ગાન કરનારનો ભાવ સાંભળનારને અશુદ્ધ કરે છે.

६ हृदास्तु पंडिताःप्रोक्ता भगवत् शास्त्र तत्पराः ॥ ५ ॥

અર્થ--ભગવતશાસ્ત્રમાં તત્પર જે પંડિતો છે. તેમનો ભાવ ધરાના જલની તુલ્ય છે.

ધરાનુ જલ જેમ નિરંતર શિતળ હોય છે, અને બીજાથી મલિન થતું નથી, તેમજ પંડિતનો ભાવ સંસારના તાપથી તપ્ત થતો નથી, તેમજ કુતર્ક વગેરેથી સંશયવાળો થતો નથી.

७ संदेहवारकास्तत्र सूदा गंभीरमानसाः ॥

અર્થ—ગંભીર મનવાળા એટલે અંતર નિષ્ઠાવાળા તથા સંદેહને મટાડવા વાળા પંડિતોનો ભાવ સારા જલવાળા ધરાની બરોબર છે.

છઠ્ઠા ભાવથી વિશેષ ભાવનુ આ સાતમા ભાવમાં વર્ણન છે. છઠ્ઠા ભાવવાળો પોતાથી નિશ્ચયવાન હોય છે, પણ બીજાની શંકા સમાધાન કરવામાં નિપૂણ હોતો નથી અને આ સાતમા ભાવવાળો તો બીજાની શંકાનુ પણ સમાધાન કરી શકે છે, એટલુંજ વિશેષ છે.

८ सरः कमलसंपूर्णाः प्रेमयुक्तास्तथा बुधाः ॥ ६ ॥

અર્થ—પ્રેમયુક્ત સંદેહ મટાડનારા પંડિતો કમળવાળા તળાવના જલની બરોબર ભાવવાળા છે.

સાતમા કરતાં પણ વધારે ચડીઆતો ભાવ બતાવ્યો છે. છઠ્ઠા અને સાતમા ભાવવાળો પંડિત ફક્ત જ્ઞાનીજ હોય છે, પરંતુ આ આઠમા ભાવવાળો તો જ્ઞાની સાથે ભક્ત પણ હોય છે. તેનો ભાવ કમળવાળા તળાવ જેવો કહેલ છે.

કમળવાળું તળાવ જોનારના તાપનો તળાવ દેખતાંજ નાશ કરે છે, તેમાં સ્નાન વગેરે કરવાથી વિશેષ તાપ નાશક થાય છે, તેમજ જ્ઞાનસહિત ભક્તના દર્શન માત્રથી પ્રથમ જોનારને શાંતિ થાય છે, પછી વાતચીત થતાં તમામ સંદેહ નીવારણ થઈ વિશેષ શાંતિ થાય છે.

૯ **अल्पश्रुताः प्रेमयुक्ता वेशन्ताः परिकीर्तिताः ॥**

અર્થ:—પ્રેમયુક્ત પરંતુ શાસ્ત્રનું શ્રવણ થોડું કર્યું હોય, તેઓનો ભાવ નાનાં તળાવ સમાન છે.

નાના તળાવમાં વિશેષ પશુ વગેરેથી પાણી ડોળું થઈ જાય છે તેમજ પ્રેમયુક્ત છતાં અલ્પ શ્રવણવાળાનો ભાવ દુઃસંગ વડે ડોળાઈ જાય છે એથી તે શંકાશીલ બની જાય છે.

૧૦ **कर्मशुद्धाः पल्वलानि तथाऽल्पश्रुतभक्तयः ॥ ७ ॥**

અર્થ—કર્મે શુદ્ધ છતાં અલ્પ શ્રુત અને અલ્પ ભક્તિ-વાળાનો ભાવ વિશેષ નાના તળાવ સમાન છે.

કર્મ શુદ્ધ છતાં અલ્પશ્રુત એટલે શાસ્ત્રનું શ્રવણ થોડું કરેલ હોય તેમજ ભક્તિ થોડી હોવાથી કર્મ પ્રભુ અર્પણને માટેજ ન કરતાં લૌકિક પારલૌકિક કામનાથી કરવાની ઇચ્છા થવાથી અને સાધનબળનું અભિમાન થવાથી મનમાંનો ભાવ ક્ષુદ્ર (હલકો) હોય છે, અને અભિમાન વગેરેથી ડોળાઇ ગયેલો હોય છે. તેમજ દુઃસંગથી પણ તેનો ભાવ વિશેષ ડોળાઇ જાય છે, માટે ઉપરના નવમા ભાવથી પણ હલકો ભાવ હોય છે.

૧૧ योगध्यानादि संयुक्ता गुणा वर्षा प्रकीर्तिताः ॥

અર્થ--યોગ અને ધ્યાન વગેરે યુક્તનો ભાવ વરસાદના જલની બરોબર છે.

વૃષ્ટિનું જલ તાપની શાંતિ કરનારૂં છે, તથા પૃથ્વી ઉપર વ્યાપ્ત થઇ જાય છે, અને ક્ષેત્રાદિકમાં ધાન્ય ઉત્પન્ન કરે છે, તેમજ યોગ ધ્યાનયુક્ત યોગીનો ભાવ યોગ ધ્યાન કરતી વખતે સર્વ દેહ અને ઇંદ્રિઓમાં પ્રસરે છે તેમજ સત્પાત્રને યોગાભ્યાસ કરાવે તો પોતાના ભાવ જેવો તેનો ભાવ પણ કરી શકે છે.

૧૨ तपोज्ञानादि भावेन स्वेदजास्तु प्रकीर्तिताः ॥ ८ ॥

અર્થ--તપ (ઇંદ્રિયનિગ્રહ સિવાય ફક્ત દેહદમન) તથા આત્મજ્ઞાન તેજ બ્રહ્મજ્ઞાન માનનારા, તથા આદિ પદ

વડે વર્ણ અને આશ્રમના ધર્મનાજ ભાવવાળા, એવા ભાવ વડે યુક્ત પરસેવાના જલ જેવા છે.

જ્ઞાનને મોક્ષ દાતા ઘણે ઠેકાણે વર્ણન કરેલ છે તે શુદ્ધાદ્વૈત (માયાવાદનું મિથ્યાજ્ઞાન નહિ) જ્ઞાન ભક્તિનુ સાધક તથા મોક્ષદાતા છે, પરંતુ આત્મજ્ઞાન જે આ જીવ હુંજ બ્રહ્મ છું એવું શબ્દવડે સમજનાર અભિમાની હોય તેમજ વેદની અને લોકની મર્યાદાનો ઉલ્લંઘન કર્તા હોય છે. તેવી સમજથી સંસાર તાપ શાંત થતો નથી.

તેમજ તપ–પંચાગ્નિ વગેરેથી દેહદમન કરનારને પણ થોડીવાર શરીર સિતળતાનો ભાસ થાય છે પરંતુ ખરી રીતે તો ફક્ત દુઃખનો અનુભવ થાય છે. પરસેવો વળવાથી થોડી વાર શરીર સિતળ થયું હોય એવો ભાસ થાય છે પરંતુ ખરી રીતે સિતળતા થતી નથી તેવી રીતે તપ અને આત્મજ્ઞાનીના દુઃખની નિવૃત્તિ ખરી રીતે થતી નથી.

ફક્ત વર્ણ અને આશ્રમના ધર્મમાં કહેલી ક્રિયાઓ અનુક્રમે કરી જતો હોય પરંતુ તેનું રહસ્ય સમજતો ન હોય અથવા સમજવાનો પ્રયત્ન પણ ન હોય તેમજ તેની સાથે શુદ્ધ જ્ઞાન અને ભક્તિનો અંશ ન હોય તો તે પ્રેમ વગર એટલે ભાવ વગર હોવાથી પરસેવાના જલની માફક ઘણો હલકો ભાવ ગણાય છે.

१३ अलौकिकेन ज्ञानेन येतु प्रोक्ता हरेर्गुणाः ॥
कादाचित्काः शब्दगम्याः पतत्शब्दाः प्रकीर्तिताः ॥९॥

અર્થ—અલૌકિક જ્ઞાનવડે વેદના શુદ્ધ અર્થ અને અભિપ્રાયને જાણનારા એવા ક્વચિત્ જણાતા ભક્તોથી હરિના ગુણનું વર્ણન કરનારાનો ભાવ પર્વતમાંથી પડતી જલધારાની બરોબર છે.

બારમા ભાવમાં શુષ્ક જ્ઞાનીનો કનિષ્ટભાવ કહી આ તેરમા ભાવમાં વેદ પ્રતિપાદ્ય ઉત્તમ જ્ઞાનીનો ઉત્તમ ભાવ કહે છે. પર્વતમાંથી પડતી જલની ધારા નિર્મળ, સિતળ, મધુરતાવાળી, સ્નાન આચમન અને પાન કરવામાં મનોહર, તેમજ તાપ મટાડવાવાળી છે, તેવું વેદ વિહિત અલૌકિક જ્ઞાનવાળાનું ભગવદ્ ગુણ ગાન છે.

१४ देवाद्युपासनोद्भूताः पृष्वा भूमेरिवोद्गताः ॥

અર્થ—દેવાદિની ઉપાસનાથી ઉત્પન્ન થયેલ ભાવ ભૂમિથી ઉત્પન્ન થયેલ ઝાકળના જળ જેવો છે.

ઝાકળનું જળ તૃષા વીગેરેને મટાડી શકતું નથી, તેમજ દેવાદિની ઉપાસનાથી સંસાર તાપ મટતો નથી.

ઝાકળનું જળ ફક્ત થોડીવાર જળના ભાસવાળું રહે છે, તેમજ દેવાદિની ઉપાસનાથી થોડીવાર મન શાંત હોય તેવું લાગે છે.

ઝાકળનું જળ સૂર્યનો તાપ પડતાં થોડીવારમાં અદૃશ્ય થાય છે તેમજ દેવાદિની ઉપાસનાથી થયેલો ભાવ પણ સંસાર તાપ સહન ન થતાં તરત નાશ પામે છે.

૧૯ साधनादि प्रकारेण नवधा भक्तिमार्गतः॥ १० ॥
प्रेमपूर्त्या स्फुरद्धर्माः स्यन्दमानाः प्रकीर्तिताः ॥

અર્થ—સાધનાદિ પ્રકારવડે નવ પ્રકારની ભક્તિમાર્ગથી જેનો પ્રેમ પૂર્ણ હોય, અને તે વડે પ્રભુ ધર્મની સ્ફુરતીવાળાનો ભાવ પર્વતમાંથી નીકળતા ઝરણાની બરોબર છે.

વર્ષાના અતિપણાથી ઝરણાનું વિશેષ વહેવું થાય છે અને ઓછાપણાથી ઝરણાનું ન્યુનપણું થાય છે, તેવીજ રીતે સાધનબળ વધારે હોય ત્યારે ભાવના વધે છે, અને સાધન ઘટે છે ત્યારે ભાવના ઘટે છે.

ભક્તિમાર્ગના પ્રથમ અધિકારીની આવી સ્થીતિ હોય છે. શ્રી ગુસાંઇજી ભક્તિહંસ ગ્રંથમાં આજ્ઞા કરે છે કે પ્રાથમિક એટલે ભક્તિમાર્ગમાં શરૂઆત થયેલી હોય, એવા તો ભક્તિના સાધનમાં પ્રવૃત્ત હોય છે, કેમકે તેમનો મર્યાદામાં અંગીકાર થયો છે, ત્યાર પછી જ્યારે પ્રભુમાં સ્નેહ ઉત્પન્ન થાય ત્યાં સુધી મર્યાદા અનુસાર સેવા કરે. સ્નેહ વધ્યા પછી પ્રભુ સેવામાં બધા ઉપચાર સ્નેહપૂર્વક થાય ત્યારે વિધિનું અપ્રયોજકપણું થાય છે.

(૧૬) यादृशा स्तादृशाः प्रोक्ता वृद्धिक्षयविवर्जिताः ॥११॥
स्थावरास्ते समाख्याता मर्यादैक प्रतिष्ठिताः ॥

અર્થ—ઉપર કહ્યા તેવા સાધનનિષ્ટ મર્યાદાવાળાનો ભાવ વૃદ્ધિક્ષય વગરનો કેવળ મર્યાદામાં અંગીકાર છે તેવાઓનો ભાવ સ્થાવર જળાશય જેવો છે.

આ સોળમો ભાવ પંદરમાથી વધારે ચડતો છે. સ્થાવર જળાશય એટલે જેમાં વરસાદથી કે તાપથી પાણી વધતું ઘટતું નથી. એવા મહાન જળાશય જેવો પૂર્ણ પ્રેમવાળા મર્યાદા ભકતનો ભાવ છે.

આવા ભાવવાળાનો ભાવ સંસાર તાપથી કે કુતર્કથી ઓછો થતો નથી.

(૧૭) अनेक जन्म संसिद्धा जन्म प्रभृति सर्वदा ॥१२॥
संगादिगुणदोषाभ्यां वृद्धि क्षययुता भुवि ॥
निरंतरोद्गमयुता नद्यस्ते परिकीर्तिताः ॥१३॥

અર્થ—અનેક જન્મવડે સારી રીતે સિદ્ધ અને જન્મથીજ લઈને હમેશાં સત્સંગ અને દુઃસંગને લીધે ગુણ અને દોષવડે પ્રેમની વૃદ્ધિ અને ક્ષીણતાવાળા, અને નિરંતર જન્મ લેવાવાળાનો ભાવ નદીની તુલ્ય છે.

નદીનું જલ વૃષ્ટિવડે વધે છે, અને તાપથી ઘટે છે, વળી પર્વત અને આસપાસની જમીનના ગુણદોષવાળું હોય

છે; તેવીજ રીતે ઉપર કહેલાનો ભાવ તપ, ધ્યાન અને સમાધીવડે પાપ ક્ષયદ્વારા શુદ્ધ થાય છે. અને સત્સંગદ્વારા વધે છે, તેમજ દોષને ઉત્પન્ન કરે છે.

(૧૮) एतादृशाःस्वतन्त्राश्चेत् सिंधवःपरिकीर्तिताः ॥

અર્થ—ઉપર કહેલા ૧૭મા ભાવવાળા જો સ્વતંત્ર હોય, એટલે મનની કોઇ પ્રકારની ઉપાધિ રહિત હોય, તો સમુદ્રને મળનાર મોટી નદિ જેવા સમજવા.

મોટી નદીઓમાં વર્ષાવડે જળ વધારે હોય છે, તેમજ બહુ તાપ પડતાં પર્વતનો બરફ ઓગળીને તેનું નદીમાં મોટું પુર આવે છે. મતલબ કે મહાન નદીઓમાં બારેમાસ પુષ્કળ જળ હોય છે, તેજ પ્રમાણે સ્વતંત્ર ભાવના વાળાઓને સત્સંગવડે કે દુઃસંગવડે ભાવ વધતો ઘટતો નથી, પરંતુ તેમની ભાવના સમુદ્રરૂપ પ્રભુને મળવામાંજ હોય છે. મહાન નદી જેમ સમુદ્રને મળવામાં અંતરાય રૂપ ડુંગર વીગેરેને ભેદીને સમુદ્રને મળે છે તેમજ સ્વતંત્ર ભાવવાળા પણ પ્રભુ મળવામાં અંતરાયરૂપ લૌકિક સુખદુઃખની ઉપેક્ષા કરી પ્રભુના ચરણાર્વિંદને પામે છે.

(૧૯) (अ) पूर्णा भगवदीयाये शेषव्यासाग्नि मारुताः॥१४॥
जड नारद मैत्राद्याःतेसमुद्राःप्रकीर्तिताः ॥

(आ)लोकवेदगुणैर्मिश्र भावेनैके हरेर्गुणान् ॥ १५ ॥

वर्णयन्ति समुद्रास्ते क्षाराद्याः षट प्रकीर्त्तिताः ॥
(इ) गुणातीततया शुद्धान् सच्चिदानन्दरूपिणः ॥१६॥
सर्वानेव गुणान् विष्णो वर्णयन्ति विचक्षणाः ॥
तेऽमृतोदाः समाख्याताः तद्वाक्पानं सुदुर्लभम् ॥१७॥
तादृशानां क्वचिद्वाक्यं दूतानामिव वर्णितम् ॥
अजामिलाकर्णनवत् बिंदुपानं प्रकीर्तितम् ॥१८॥
रागा ज्ञानादि भावानां सर्वथा नाशनं यदा ॥
तदा लेहनमित्युक्तं स्वानन्दोद्गम कारणम् ॥१९॥

अ અર્થ—શેષ, વ્યાસ, અગ્નિ, હનુમાન, જડભરત, નારદ, મૈત્રેય વગેરે જે ભગવદીઓ છે તે સમુદ્રના જેવા ભાવવાળા છે. સમુદ્ર (સમ્+ઉદ=ક્લેદન, ચંદ્ર) ચંદ્રને અનુકૂલ રહેનાર એટલે ચંદ્ર માથે આવતાં વૃદ્ધિ પામનાર) દરીઓ. જેમ સમુદ્ર ચંદ્રને અનુકુળ છે, તેમ ભગવદીઓ પ્રભુની લીલામાં અનુકુળ ભાવવાળા છે, તેમને પ્રભુની સેવા માટેજ દેહાદિની અપેક્ષા છે, પણ દેહાદિને માટે પ્રભુની અપેક્ષા નથી. આવા ભગવદી રત્નાકરની તુલ્ય છે.

આ અર્થ—કેટલાક લોકવેદ અને મિશ્રભાવવડે હરિના ગુણનું વર્ણન કરે છે, તે છ પ્રકારના સમુદ્ર જેવા છે.

(૧) **ક્ષાર સમુદ્ર જેવા ભાવવાળા**—પ્રભુ વૈરાગ્ય

પૂર્ણ હોવાથી કોઈની પાસેથી કાંઈ ગ્રહણ કરતા નથી, અને ઇચ્છા પણ કરતા નથી. માણસ પવિત્ર થવાને ઇશ્વરને ભજે એવો વિધિ હોવાથી સ્વાર્થને લીધે, ભજન, સ્તુતિ અને અર્પણ વીગેરે કરે છે. એવું જાણી વર્ણન કરનારનો ભાવ, લોકમિશ્રભાવવાળા–રામકૃષ્ણ બહુ બળવાન હોવાથી મનુષ્યમાં દેવ મનાયા એવા ભાવથી વર્ણન કરનારનો ભાવ, ક્ષારસમુદ્રનું જળ તૃષા, નિવૃત્તિમાં કે તૃપ્તિમાં નિરૂપયોગી છે, તેવી રીતે ઉપરનાનો ભાવ ભક્તિમાર્ગમાં નિરૂપયોગી છે.

(૨) **દધિમંડ સમુદ્ર જેવા ભાવવાળા**––દહિંને વલોવી નવનિત કાઢી લીધેલ છાશ જેમ નિસ્સત્વ છે. તેમ આવા ભાવવાળા એમ માને છે કે–સો હાથવાળા શ્રી કૃષ્ણે વરાહરૂપ ધરી પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર કર્યો, ઇત્યાદિ વચન પ્રમાણે જગત્કર્તા કાર્યાર્થે વિવિધ દેહમાં પ્રવેશ કરી કાર્ય કરે છે, ને કાર્ય થઈ રહ્યા બાદ દેહ છોડી દે છે. તેવાનો ભાવ ભગવાન ચિદ્રૂપ, વિજ્ઞાનપૂર્ણ, સર્વસમ અને મોક્ષને લીધે સેવન કરવા યોગ્ય છે એમ હોય છે.

(૩) **સુરોદક સમુદ્ર બરોબર ભાવવાળા**––માયાના ગુણવડે હરિ સર્વ કરે છે, માયાના ગુણવડેજ પ્રભુમાં કર્તાપણું છે, એવી રીતે વર્ણન કરનારનો ભાવ સુરોદક બરોબર છે. સુરામાં સ્વરૂપનું વિસ્મારકપણું તથા દોષ ઉત્પન્ન કરવાપણું છે, તેવો ઉપરનાનો ભાવ દુષ્ટ છે.

(૪) **ક્ષીરોદ સમુદ્ર બરોબર ભાવવાળા**—પ્રભુ સર્વના ઇશ્વર અને સર્વ કામ કરવામાં સમર્થ છે, એવા ભાવ વાળાનો ભાવ ક્ષીરોદ સમુદ્રસમ છે. દૂધના ગુણ જેવો તેવા ભાવવાળાનો ગુણ છે.

(૫) **ઘૃતોદક સમુદ્ર બરોબર ભાવવાળા**--પ્રભુ મહા બળવાન છે, માટે પોતાના ભક્તને પણ બળવાન બનાવ્યા છે એવું જાણી વર્ણન કરનારનો ભાવ ઘીના ગુણ જેવો છે.

(૬) ઇક્ષુ **રસોદક સમુદ્ર ભાવવાળા**—પ્રભુ લક્ષ્મીજીના પતિ છે, અને બધાને ભોગ મોક્ષ દેવાવાળા છે, એમ જાણી વર્ણન કરનારનો ભાવ શેરડીના રસના ગુણ જેવો છે.

આ છ સમુદ્રના ભાવ જાણ્યા પછી શુદ્ધોદક સમુદ્રના ગુણવાળાનો ભાવ કેવો હોય છે તે જાણવાની ઇચ્છા થાય છે.

શુદ્ધોદક સમુદ્ર બરોબર--શરણ આવેલો જીવ ચાહે તેવો હોય તોપણ શ્રી કૃષ્ણ તેનો ઉદ્ધાર કરે છે. શરણાગતને કદિ છોડી દેતા નથી, આવું જાણી વર્ણન કરનારનો ભાવ છે.

ક **અર્થ**—અમૃત સમુદ્ર સમભાવવાળા--ગુણથી પર સત્ચિત્ અને આનંદરૂપ એવા સર્વ ગુણ પ્રભુના છે; એવું જાણીને વર્ણન કરનાર વિચક્ષણ પુરૂષનો ભાવ અમૃત બરોબર છે, તેમની વાણીનું પાન અત્યંત દુર્લભ છે. ૧૭

આવા ભગવદીઓના કોઈ ઠેકાણે પ્રસન્નતાપૂર્વક કહેલા વાક્યોને દુતનીજ બરાબર કહેલ છે. અજામિલને વિષ્ણુ દુતે કહેલાં વચન સાંભળવાની પેઠે તે વાક્ય અમૃતબિંદુ પાન કહેલ છે. ૧૮

લેહન—લૌકિકમાં પ્રીતિ અને સ્વરૂપનું અજ્ઞાન વીગેરે ભાવનો જ્યારે સર્વ પ્રકારે નાશ થાય ત્યારે લેહન કહેવાય છે. તે લેહન સ્વાનંદના પ્રગટમાં કારણરૂપ છે. ૧૯

આવા ભગવદીઓ પ્રભુની દરેક લીલાનું તાત્પર્ય બરાબર સમજાવી બીજાને નિઃશંક બનાવે છે, જેથી વિચક્ષણ કહેલા છે. આવા વિચક્ષણ ભક્તોની વાણીનો મહીમા ૧૮ મા શ્લોકમાં બતાવ્યો છે. આવા મહા પુરૂષોના વચનો કાંઈપણ કારણ વગર ફક્ત પ્રભુની કૃપા થવાની હોય છે તેના પ્રત્યે કવચિત કહેવાય છે, આ વાક્ય અમૃતબિંદુરૂપ છે.

અંતઃકરણ ધરાઈ જાય તેટલું પીવામાં આવે તો વિશેષની ઇચ્છા ન રહે માટે જેટલું મળે છે તેને બિંદુ કહેલ છે, બિંદુ હોવાથી વિશેષની ઇચ્છા રહે છે. પ્રભુનાંજ વચનો દૂતની મારફત સાંભળવામાં આવવાથી અંતઃકરણમાં પ્રભુનું વિસ્મરણ કરાવનાર લૌકિક રાગ તથા સ્વરૂપનું અજ્ઞાન રહેલા હતા, તે આપોઆપ નાશ પામી જાય છે, અને એ રીતે બંને વાનાં નાશ પામે તો અમૃતબિંદુ પાન કર્યું કહેવાય. એક બિંદુનું પૂરી રીતે પાન થઈ શકે નહિ, ઘણાં બિંદુ મળે

અને અંતઃકરણ સુધી તૃપ્તિ થઈ જાય તેને પાન કહે છે, પણ આતો બિંદુ છે, તેથી બિંદુ ચાટી શકાય છે, તે ચાટણને લેહન કહે છે, માટે અત્રે લેહન કહેલ છે. આ અમૃબિંદુ કાનદ્વારા મળે છે, તે લેહન થવાથી અંતઃકરણમાં તેની અસર જતાં રાગ અને અજ્ઞાન નાશ પામી તે સ્વાનંદ લે છે, અને વિશેષની જીજ્ઞાસા અતિ તીવ્ર થવાથી લેહન કરનાર તેમાં તન્મય થઈ કૃત્યકૃત્ય થઇ જાય છે.

२० उद्धृतोदकवत्सर्वे पतितोदकवत्तथा ॥

उक्तातिरिक्तवाक्यानि फलं चापि तथा ततः ॥२०॥

અર્થ—ઉપર કહેલથી જુદાં વાકયો ઉદ્ધૃતોદકનાં જેવાં એટલે ઉંચે ફેંકાએલ પાણી–વરાળ જેવાં અથવા જળાશયમાંથી પાત્રમાં લીધેલ જળ જેવા છે, તથા પડેલા પાણી જેવાં છે, અને ફળ પણ તેજ મુજબ છે.

અ કેટલાકનાં વચન હવામહેલ જેવાં નકામાં હોય છે, જેમ વરાળ હવામાં રહેલી હોય છે, તે વરાળ સ્નાન પાન વગેરે ઉપયોગમાં આવતી નથી, તેમ ડોળી માણસોનાં ખાલી વચનો તદ્દન નકામાં છે.

પાત્રમાં લીધેલ જળ જેમ પાત્રના ગુણદોષવાળું હોય છે, તેમજ કીર્તન કરનાર બીજાના કહેલ વચનો કહે તેમાં બોલનારનો સારો કે નબળો ભાવ મિશ્ર થાય છે, ને તેની અસર પણ સાંભળનારપર તેવીજ થાય છે.

આ—કેટલાકનાં વચનો પડેલા જળ જેવાં છે. એટલે પડેલું જળ જે જે જમીનમાં થઇને જાય છે, તે તે તમામ જમીનના ગુણવાળું હિતકર કે દોષકર થાય છે, તેમજ બોલનારનો ભાવ જેવો હોય તેવી અસર સામા સાંભળનારના મન ઉપર થાય છે.

इति जीवेन्द्रियगता नानाभावं गताभुवि ॥
रूपतः फलतश्चैव गुणाविष्णो र्निरूपिताः ॥ २१ ॥

અર્થ—એ પ્રમાણે સ્વરૂપથી અને ફળથી પૃથ્વીઉપર જાુદા જાુદા ભાવને પામેલ જીવ અને ઇંદ્રિયને વિષે રહેલા વિષ્ણુના ગુણો નિરૂપણ કર્યા.

समाप्त.

સારાંશ.

૧ આ આખા ગ્રન્થ ઉપરથી આપણને જણાય છે કે બધાનાં અંતઃકરણ સરખા સંસ્કાર પામેલાં હોતા નથી, તેમજ એક જાતની કે સરખી ભાવનાવાળા નથી. જેમ ઓછા વધતી ભાવનાવાળાં તેમજ જાુદી જાુદી ભાવનાવાળા માણસો હોય છે, તેમજ તેવાઓનો સંગ જાુદી જાુદી અસર કરનારો થાય છે.

૨ ભક્તિમાર્ગીયને કયા ભાવવાળાનો સંગ ઉત્તમ છે, કયો સંગ સાધારણ છે, અને કયો સંગ કનિષ્ટ છે, તથા કયો

સંગ નુકસાન કરતા છે, તે બાબતનો આ ગ્રંથ આધારે વિચાર કરતાં જણાય છે કે—

૩ અમૃત સમુદ્રસમ ભાવવાળા પ્રભુના દૂતની સમાન છે, તેવા (૧૯ મા ભાવમાં इ અને अ માં જણાવેલ) પ્રભુની ઇચ્છા અનુકુળ પોતાના મનની અનુકુળતા રાખનાર પૂર્ણ ભગવદીય શેષ, વ્યાસ, અગ્નિ, હનુમાન, જડભરત, નારદ, મૈત્રેય વીગેરેનો સમાગમ અતિ દુર્લભ છે. પણ કદાપિ તેવા ભાવવાળાનો સંગ ભાગ્યોદયથી થાય તો તેમના વચનામૃત સાંભળનારના અંતઃકરણમાં ઉત્તમ અસરપૂર્ણ ફળદાયી થાયછે.

૪ શુદ્ધોદક સમુદ્રસમ ભાવવાળા—પ્રભુ શરણાંગતનું રક્ષણ કરનાર છે, એવા ભાવવાળાનો સંગ સંસાર તાપથી શાંત કરે છે અને નિડર બનાવે છે. (૧૯ आ ભાવ)

૫ પ્રેમયુક્ત તથા સંદેહને મટાડનાર ભક્ત પંડિતોનો (સ્નેહ-ભાવ તથા અલૌકિક જ્ઞાનવડે હરિના ગુણ કહેનારનો સંગ (૧૩ મો ભાવ) તેમજ સ્થાવર જળાશય જેવા ભાવવાળા (૧૬ મો ભાવ)નો સંગ ભાવની વિશેષ વૃદ્ધિ કરે છે.

૬ (अ) અંતર નિષ્ટાવાળા સંદેહ નીવારક પંડિતોનો સંગ (૭ મો ભાવ).

(आ) સાધન વગેરે પ્રકારથી નવ પ્રકારની ભક્તિથી પૂર્ણ પ્રેમવાળા હોવાથી પ્રભુ ધર્મની સ્ફુરતીવાળાનો સંગ (૧૫ મો ભાવ).

(ई) મહા નદી જેવા ભાવવાળા—અનેક જન્મ વડે ભાવમાં વધેલ હોય અને તે દુઃસંગથી વધે ઘટે નહિ, તેવા ભાવવાળાનો સંગ (૧૮ મો ભાવ).

(ज) ક્ષીરોદક સમુદ્રસમ, ઘૃતોદક સમુદ્રસમ ભાવવાળાનો સંગ (૧૯ના आ ભાગ મધેનો ૪, ૫, ૬ પેટાભાવ.)

આ બધાનો સંગ સાધારણ રીતે ભાવની વૃદ્ધિ કરવાવાળો છે.

૭ ગાયકો (૧લો ભાવ), પુરાણીઓ (૨જા ભાવવાળા) આ બંને જો નિરપેક્ષ ભાવથી ગુણગાન કે કથા કરતા હોય તો સાંભળનારના ભાવનું પોષણ કરે છે. તેમજ ભગવતશાસ્ત્રમાં તત્પર પંડિતો (૬ઠો ભાવ)નો સંગ પણ ભાવનું પોષણ કરે છે, તેમજ પૃથ્વી પર પડેલા જળ સારા સંસ્કારવાળું હોય તો (૨૦મા ભાવ પૈકી), તથા પાત્રમાં લીધેલ જળ જેવા ભાવવાળા સારા સંસ્કારવાળા હોય તો (૨૦ મા ભાવ પૈકી) તે પણ ભાવનું પોષણ કર્તા થાય છે.

૮ યોગ અને ધ્યાનયુક્ત ભાવવાળા (૧૧મો ભાવ), દધિમંડ સમુદ્ર જેવા ભાવવાળા (૧૯મા आનો ૨ જો ભાવ) અને નદીના જળ જેવા ભાવવાળા (૧૭મો ભાવ)નો સંગ તેવી ભાવનાવાળાને ગુણ કરનાર અને બીજાને અનુપયોગી છે.

૯ અલ્પ ભક્તિ અને અલ્પ શ્રવણ (૯મા અને ૧૦ મા

ભાવવાળા) નો સંગ સાંભળનારના મનને સંશય ઉત્પન્ન કરી મન ઢચુપચુ કરે છે, માટે તે નુકસાન કરનાર છે.

૧૦ ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ થયેલ નહેરના જળ જેવા (ત્રીજો ભાવ) અપેક્ષાવાળા અને ઉદર માટેજ ગાયન કરનાર અને કથા કરનાર પુરાણીઓનો સંગ, તેમજ (૪થા ભાવવાળા) વૈશ્યાદિ સહિત મત્ત ગાયકો, (૫મા ભાવવાળા) નીચ ગાયકો (૧૨ મા ભાવવાળા) પરસેવાના જળ જેવા ભાવવાળા દેહદમન કરનાર અને શુષ્કજ્ઞાની અને [૧૪મા ભાવ]વાળા દેવાદિની ઉપાસનાના ભાવવાળા અને ક્ષાર સમુદ્રસમ ભાવવાળાનો સંગ ભક્તિ માર્ગીયને નુકસાન કરનાર થાય છે. તેમજ (૨૦મા ભાવ પૈકી) હલકા ભાવવાળાનો સંગ પણ નુકસાન કરનાર થાય છે.

૧૧ સુરોદક સમુદ્રના જળ જેવા ભાવવાળા (૨૦ મા **આ**નો ૩ **જા** ભાવવાળા) માયાના ગુણવડે હરિ સર્વ કરે છે, તે માયાના ગુણવડેજ હરિમાં કર્ત્તાપણું છે. એવી રીતે વર્ણન કરનાર માયાવાદીઓનો સંગ સર્વભાવનો નાશ કરનાર છે.

ઉપર પ્રમાણેનો વિચાર કરી પોતાના ભાવની વૃદ્ધિ કરે તેવાઓનોજ સંગ કરવા દરેક વૈષ્ણવોએ ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ.

समाप्त.

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः

अथ पंचपद्यानि (શ્રોતાના ભેદ.)

श्रीकृष्ण रसविक्षिप्त मानसा रतिवर्जिताः ॥
अनिर्वृता लोकवेदे ते मुख्याः श्रवणोत्सुकाः ॥१॥

આમાં પુષ્ટિ મુખ્ય શ્રોતાના ત્રણ વિશેષણ આપ્યા છે.

१ **श्रीकृष्णरसविक्षिप्तमानसा रतिवर्जिताः** શ્રીકૃષ્ણના ભજનાનંદરૂપી રસમાં જેનું મન વિક્ષિપ્ત (ચોંટી ગયું છે લગ્ની લાગી રહી) છે તેથી કરીને ભગવદ ગુણગાનના શ્રવણમાં પ્રીતિ વગરના નથી, એટલે પ્રીતિવાળા છે એવા,

२ **लोकवेदे अनिर्वृता** લોક અને વેદમાં આનંદ વગરના, એટલે લોકિકફળ અને વૈદિકફળની મનમાં કાંઇ ઇચ્છા નથી જેથી તેમાં જેને આનંદ આવતો નથી તેવા,

३ **श्रवणोत्सुकाः** શ્રવણમાં ઉત્સાહવાળા, શ્રવણમાં જેનો ભાવ સદા સ્થાયિ (કાયમ) રહે છે તેવા,

ते मुख्या તેઓ મુખ્ય શ્રોતા છે.

જેનુ મન શ્રીકૃષ્ણુરસમાં ખુંચી ગયું હોય તે ભક્તિવર્દ્ધિની ગ્રંથમાં કહ્યા પ્રમાણે પ્રભુમાં આસક્તિની હદ સુધી પહોંચ્યો હોય તેને લૌકિક અને વૈદિક વ્યવહાર બધો બાધકરૂપ લાગે અને પ્રભુ વ્યસન દશાની શરૂઆત થઇ હોય તેઓ ભગવદ્દગુણુગાન શ્રવણુમાં ઉત્તમ મુખ્ય શ્રોતાજન છે.

विक्लिन्नमनसो ये तु भगवत्स्मृतिविह्वलाः ॥
अर्थैकनिष्ठास्ते चापि मध्यमाः श्रवणोत्सुकाः ॥ २ ॥

મર્યાદા મધ્યમ શ્રોતાના ચાર વિશેષણુ છે.

૧ **विक्लिन्नमनसः** વિશેષે કરીને આર્દ્ર (કોમળ) જેનું મન છે તેવા,

૨ **भगवत्स्मृतिविह्वलाः** જ્યારે ભગવાનની સ્મૃતિ મનમાં થાય તે વખતે મન વિકળ (ગાભરૂ) થાય તેવા,

૩ **श्रवणोत्सुकाः** ભગવાનના ગુણુગાનના શ્રવણુમાં ઉત્સાહવાળા,

૪ (**चये**) **अर्थैकनिष्ठाः** અર્થમાં મુખ્ય નિષ્ઠાવાળા,
અર્થ (પ્રયોજન—મોક્ષનું પ્રયોજન, અથવા બીજી રીતે કૃતાર્થ થવાનું પ્રયોજન) માં જેની નિષ્ટા છે તેવા,

ते अपि मध्यमाः તે મધ્યમ શ્રોતા છે.

મુખ્ય શ્રોતાનું મન શ્રીકૃષ્ણુરસમાં ચોંટી ગયું હોય છે, તે પ્રમાણે આ મધ્યમ શ્રોતાનું મન કાયમ ચોંટેલું હોતું નથી,

પરંતુ ભગવદ્ ગુણના શ્રવણની અસર થાય તેવું કોમળ મન હોય છે.

મુખ્ય શ્રોતા ભગવદ્દરસમાં કાયમ વિહ્વલ હોય છે, પણ મધ્યમ શ્રોતા તો જ્યારે અંતઃકરણમાં ભગવાનની સ્મૃતિ આવે તે વખતે વિહ્વલ મનવાળા થાય છે.

મુખ્ય શ્રોતા તદ્દન નિરપેક્ષભાવથી ભગવદ્દગુણગાન અને શ્રવણમાં આસક્ત હોય છે, પરંતુ આ મધ્યમ શ્રોતા તો વૈદિક અર્થ (ફળ) મોક્ષાદિમાં નિષ્ઠાવાળા હોય છે.

આવી રીતે બધા લક્ષણમાં મધ્યમ શ્રોતા મુખ્યથી ઉતરે છે.

निःसंदिग्धं कृष्णतत्त्वं सर्वभावेन ये विदुः ॥
ते त्वावेशात्तु विकला निरोधाद्वा न चान्यथा ॥३॥
पूर्णभावेन पूर्णार्थाः कदाचिन्न तु सर्वदा ॥
अन्यासक्तास्तु ये केचिद् अधमाः परिकीर्तिताः ॥४॥

મર્યાદા અધમ (હીન, હલકા) શ્રોતાના ચાર વિશેષણ આપ્યા છે.

(૧) **ये निःसंदिग्धं कृष्णतत्त्वं सर्वभावेन विदुः** જેઓ સંદેહ રહિત કૃષ્ણ તત્વને સર્વભાવવડે જાણે છે તેવા,

(૨) **ते आवेशात् तु विकलाः वा निरोधात् तु विकलाः च अन्यथा न**, તેઓ આવેશથી વિકળ થાય છે, અથવા

નિરોધથી વિકળ થાય છે, અથવા આવેશ અને નિરોધ બંને ભાવથી વિકળ થાય છે, પરંતુ બીજે પ્રકારે વિકળ નથી હોતા,

(૩) **पूर्णभावेन पूर्णार्थाः कदाचित् न तु सर्वदा** કદાચિત્ પૂર્ણભાવવડે પૂર્ણ અર્થવાળા (લૌકિક કામના રહિત થયેલા) છે, પણ સર્વદા થતા નથી,

(૪) **केचित् ये अन्यासक्ताः** કેટલાક જેઓ પ્રભુ સિવાય અન્ય (લૌકિક, વૈદિક) માં અન્યાસક્ત હોય છે તેવા, **ते अधमाः परिकीर्तिताः** તેઓ અધમ શ્રોતા કહેવાય છે.

૧૨ મધ્યમ શ્રોતાનું મન કાયમ માટે કોમળ હોય છે, પરંતુ આ હીન શ્રોતાનું મન પ્રથમ વિશેષણમાં બતાવ્યા મુજબ જ્ઞાનમાં વિશેષ આસક્તિવાળું હોવાથી જો કે શ્રીકૃષ્ણ તત્વને સંદેહ રહિત સર્વભાવવડે જાણે છે, છતાં શ્રવણની અસર મધ્યમ શ્રોતા જેવું કોમળ મન ન હોવાથી મધ્યમ શ્રોતા જેવી થતી નથી.

ભક્તિની વ્યાખ્યામાંજ (**माहात्म्यज्ञानपूर्वस्तु सुदृढः सर्वतोऽधिकः स्नेहः सा भक्तिः** ભક્તિનાં બે અંગ બતાવ્યાં છે. પ્રથમ માહાત્મ્યજ્ઞાન અને તે થયા પછી પ્રભુમાં સુદ્રઢ સ્નેહ થાય ત્યારે ભક્તિ સિદ્ધ થઇ કહેવાય છે. ભક્તિવર્દ્ધિનીમાં કહ્યા પ્રમાણે પ્રથમ પ્રેમ, પછી આસક્તિ અને પછી વ્યસન થાય ત્યારે દ્રઢ સ્નેહ થયો ગણાય, અને વ્યસન સિદ્ધ

થયા પછી સુદ્રઢસ્નેહ થાય છે ત્યારે પ્રભુમાં ભક્તિ સિદ્ધ થઇ ગણાય છે.

માહાત્મ્યજ્ઞાન જેને થયેલ છે, તેને પ્રભુની મોટાઇ સદા સ્મરણમાં આવ્યા કરેછે, પણ ત્યાર પછી જ્યારે દ્રઢસ્નેહ થાય ત્યારે પ્રભુની મોટાઇની સ્નેહના અધિકપણાને લીધે વિહ્વલ દશામાં વિસ્મૃતિ થઇ જાય છે. સ્નેહનું પ્રથમરૂપ પ્રેમ છે, તે પ્રેમની શરૂઆત થયા પછી પ્રભુની મોટાઇની સ્મૃતિ ઘટતી જાય છે, અને સ્નેહનું પ્રબળપણું થતાની સાથે પ્રભુને મળવાની ઇચ્છા વધતી જાય છે.

આ હીન અધિકારીના મનમાં પ્રભુની મોટાઇનો ખ્યાલ મુખ્યપણે વાસ કરી રહેલો હોય છે, અને પ્રેમની શરૂઆતજ થયેલી હોય છે. જેથી પ્રભુના ગુણના શ્રવણથી પ્રેમભાવથી તે શ્રવણમાં મન આવેશવાળું થાય ત્યારે અથવા પ્રભુના ગુણનું મનન કરતાં તે વખતમાં મન બીજી લૌકિક વૈદિક બાબતથી નિરોધવાળું થાય તે વખતે પ્રભુ મળવામાં મન વિકળ બને છે. મધ્યમ અધિકારીની પેઠે મનમાં ભગવત્ સ્મૃતિ થવાથીજ મન વિકળ બની જતું નથી, પણ ઉપર પ્રમાણે શ્રવણ થવાથી મન આવેશવાળું થાય તોજ મન વિકળ થાય છે, એ પ્રમાણે મધ્યમથી ઉતરતા લક્ષણ હોવાથી હીન શ્રોતા ગણાય છે.

(૩–૪) કોઇ કોઈ વખત શ્રવણની અસર મન ઉપર થવાથી મનમાં પૂરો ભાવ થઈ જવાથી થોડીવાર અપેક્ષા-રહિત મન બને છે, પણ કાયમ તેવું મન રહેતું નથી, શ્રવણની અસર જાથુ ન રહેવાથી પ્રથમના અધ્યાસને લીધે મન પ્રભુ સિવાય બીજી બાબતમાં એટલે લૌકિક વૈદિક કાર્યોમાં આસક્તિવાળું બની જાય છે, વળી ભગવદ્ગુણનું જ્યારે શ્રવણ થાય છે, ત્યારે પાછું ફરીથી થોડીવાર મન પૂર્ણ અર્થ-વાળું થઈ નિરપેક્ષ બને છે, અને ફરીથી પાછું અન્યાસક્ત થાય છે, મધ્યમ અધિકારીનું તેમ નથી, તેઓ મોક્ષાદિ અર્થ નિષ્ટાવાળા હોય છે, પણ લૌકિક વીગેરે અનિત્ય અર્થ નિષ્ટા-વાળા હોતા નથી માટે આ અન્યાસક્ત થનારાની હીન અધિ-કારીમાં ગણના છે.

अनन्यमनसो मर्त्या उत्तमाः श्रवणादिषु ॥
देशकालद्रव्यकर्तृ मंत्रकर्मप्रकारतः ॥ ९ ॥

મર્યાદા ઉત્તમ શ્રોતાના ૩ વિશેષણ આપ્યા છે.

(૧) **देशकाल द्रव्यकर्तृ मंत्र कर्मप्रकारतः** દેશ, કાળ, દ્રવ્ય, કર્તા, મંત્ર, અને કર્મના પ્રકારથી,

(૨) **अनन्य मनसः** અનન્ય મનવાળા,

(૩) **मर्त्याः** માણસો.

श्रवणादिषु उत्तमाः શ્રવણાદિમાં ઉત્તમ છે.

મર્ત્યાઃ એ વિશેષણ મરણ ધર્મવાળા માણુસના અર્થમાં વપરાય છે. મરણ કાળને આધિન છે, જો કે સત્યલોક સુધી તમામ કાળને આધિન છે, પણ 'ભુલોકમાં (આલોકમાં) રહેનારને જેમ થોડી થોડી મુદતમાં જન્મ મરણ થાયછે. તેમ ઉપરના લોકનું થતું નથી જેથી સ્વર્ગાદિકમાં રહેનાર આ લોકમાં અમર કહેવાય છે, પણ વાસ્તવિક રીતે સત્યલોક સુધીમાં રહેનાર પણ અમર નથી. અક્ષરપ્રાપ્તિ થવાથીજ અમર થવાય છે, માટે ચૌદ લોક કાળને આધિન છે.

અક્ષરપ્રાપ્તિ થયા બાદ કાળનું આધિનપણું મટી જાય છે, પરંતુ અક્ષરાતિત પુરૂષોત્તમની પ્રાપ્તિથી જે અગણિતાનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેવો લાભ અક્ષરપ્રાપ્તિથી મળતો નથી ગણિતાનંદનો લાભ મળે છે.

આ પાંચમા શ્લોકમાં શ્રોતાનો વર્ણવેલો અધિકાર કાળની સત્તા નીચે રહેલા માણુસોનો છે. મતલબ કે તેઓ અનન્ય ભાવવાળા છતાં દેશકાલાદિ સાધનબળથી અનન્ય થવાથી મર્યાદામાં તેમની સ્થિતિ છે. પહેલા શ્લોકમાં બતાવેલ મુખ્ય શ્રોતાની સ્થિતિ આથી પણ વધારે ઉત્તમ છે, તેઓ પ્રભુ કૃપાથી અનન્ય ભાવવાળા થવાથી તેમનાપર કાળની સત્તા નથી, પણ ફક્ત પુરૂષોત્તમનીજ સત્તા છે, માટે પહેલા શ્લોકમાં બતાવેલ પુષ્ટિ શ્રોતાના લક્ષણ છે.

બીજા શ્લોકમાં બતાવેલ મધ્યમ શ્રોતા અને ત્રીજા ચોથા શ્લોકમાં બતાવેલ હીન શ્રોતાઓ: પણ મર્યાદામાં સ્થિતિવાળા છે કેમકે તેઓની અર્થમાં નિષ્ટા તથા અન્ય આસક્તિ છે.

હીન અધિકારી અન્યાસક્ત છતાં પ્રભુ સિવાય બીજા દેવદેવીમાં આશ્રય હોતો નથી, અન્યાશ્રય દોષથી રહિત હોય છે.

આ ગ્રંથથી સમજવાનું છે કે શ્રોતા તરીકેની મર્યાદા હીન અધિકારીમાં ગણત્રી થવા માટે પણ અન્યાશ્રયથી રહિત તો થવુંજ જોઇએ. જ્યાં મર્યાદામાં હીન અધિકારી તરીકે પણ શ્રોતા તરીકે ગણાઈ શકવા જેટલું અન્યાશ્રય રહિતપણુ ન હોય ત્યાં ઉત્તમોત્તમ પુષ્ટિપણું પ્રાપ્ત થવાની બાબત તો કેટલી દૂર છે, તે વાંચનારના લક્ષમાં સહજ ઉતરે તેવું છે.

સમાપ્ત.

श्रीकृष्णाय नमः

श्रीगोपीजन वल्लभाय नमः

॥ अथ चतुःश्लोकी ग्रन्थः ॥

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરૂષાર્થ અનુક્રમે પ્રાપ્ત થાય છે.

૧ ધર્મ=ફરજ. આ જીંદગીમાં પોતાની ખરી ફરજો બજાવવાથી પોતાને જે પદાર્થ મેળવવાની ઈચ્છા હોય તે પદાર્થ (અર્થ) પ્રાપ્ત થાય છે. ઇચ્છાપૂર્વક મળેલા પદાર્થના ભોગથી કામ (ઇચ્છા) પૂર્ણ થાય છે. કામ પૂર્ણ થયા બાદ મનની વૃત્તિ નિષ્કામ થાય છે. જ્યારે નિષ્કામ વૃત્તિ થઇ એટલે મોક્ષનો માર્ગ ખુલ્લો થાય છે.

૨ જેટલી ધર્મ (ફરજ) બજાવવાની ઓછી સમજણ હોય છે, અને તે અમલમાં મૂકવામાં જેટલી કપટ બુદ્ધિ હોય છે તે પ્રમાણે ઉત્તરોતર અર્થ અને કામ પણ અપૂર્ણ અને મલિન પ્રાપ્ત થાય છે, જેથી છેવટ સુધી કામ પૂર્ણ થઈ નિષ્કામ થવાતું નથી, જેથી મોક્ષને રસ્તે ચડાતું નથી.

૩ આપણી જીંદગીમાં આપણે બજાવવાના જે ધર્મો છે તે એટલા બધા છે કે કેટલેક પ્રસંગે તેમાંથી એક ધર્મ

બજાવતાં બીજા ધર્મ (ફરજ)ને હાની પહોંચે છે, આથી ઘણાને મોહ ઉત્પન્ન થાય છે, જેથી ધર્મના ખરા સ્વરૂપથી અજ્ઞાન રહી ચારે પુરૂષાર્થમાંથી ભ્રષ્ટ થાય છે.

૪ શ્રી આચાર્યજી મહાપ્રભુજીએ ધર્મ (ફરજ) ની બાબતમાં મોહ ઉત્પન્ન ન થાય માટે દરેક જીજ્ઞાસુને આ બાબતમાં બોધ આપ્યો કે **धर्माधर्माग्र दर्शनम्** આ વિવેક દરેક ધર્મ બજાવતાં યાદ રાખવો, એટલે ધર્મ અને અધર્મનું દર્શન કરવું. જે કાર્યમાં ધર્મ વિશેષ અને અધર્મ ઓછો માલમ પડે તો તે કાર્ય જરૂર પ્રસંગે કરવું, પણ જે કાર્યમાં ધર્મ ઓછો અને અધર્મ વિશેષ માલમ પડે તે કાર્ય સર્વથા ન કરવું. જે કાર્યમાં અધર્મની છાયા નજ હોય તેતો અવસ્ય કરવું. પણ તે કાર્ય પ્રભુ કાર્ય છોડીને તો નજ કરવું.

૫ કોઇ ધર્મ બજાવતાં તેમાં પોતાની આસક્તિ ન રાખવી અને કશા ફળની ઈચ્છા પણ ન રાખવી એ પ્રમાણે વર્તવાથી મોહ ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ રહેશે નહિ.

૬ સ્મૃતિકારોએ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરૂષાર્થ કહેલા છે, તે ગૌણ છે, અને વેદમાં બતાવેલા ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરૂષાર્થ મુખ્ય છે, માટે વેદના રહસ્યરૂપ મુખ્ય પુરૂષાર્થનું ભાન કરાવવા ચતુશ્લોકી

ગ્રંથ બનાવ્યો છે. આ બતાવેલ પુરૂષાર્થોમાં મન એટલું બધું પરોવવું કે ગૌણ પુરૂષાર્થમાં કશો મોહ ઉત્પન્ન થવા અવકાશજ ન રહે.

હવે ચાર પ્રકારના અલૌકિક પુરૂષાર્થો બતાવે છે.

सर्वदा सर्वभावेन भजनीयो व्रजाधिपः ॥
स्वस्यायमेव धर्मो हि नान्य क्वापि कदाचन ॥ १ ॥

અર્થઃ—હુમેશાં સર્વભાવવડે વ્રજાધિપ ભજનીય છે. પોતાનો એજ ધર્મ છે, કયારે અને કોઈ જગોએ પણ અન્ય ધર્મ નથી.

૧ સર્વભાવ–આપણા મનમાં પ્રેમની જે લાગણી રહેલી છે તેને ભાવ કહે છે. આ પ્રેમ એટલે ભાવ પુરેપુરો પ્રભુમાં જોઇએ, પરંતુ પ્રભુના વિસ્મરણને લીધે એ પ્રેમ લૌકિકમાં જોડાએલો છે. ફરીથી એ પ્રેમ લૌકિકમાંથી કાઢી પ્રભુપ્રત્યે જોડવા માટે લૌકિકમાં જે જે વસ્તુમાં પ્રેમ લાગેલો હોય તે તે વસ્તુસહિત તે પ્રેમ ભગવાનમાં જોડવો.

૨ વ્રજાધિપ (વ્રજ=ગાયોને રાખવાનું સ્થળ, નિઃસાધન જીવોને રહેવાનું સ્થળ, લૌકિક ત્યાગપૂર્વક રહેવાનું સ્થળ.)

જે જે જીવો લૌકિક ત્યાગપૂર્વક પ્રભુને મળવામાં નિઃસાધન છે તેમના અધિપ એટલે સર્વ પ્રકારે પાલન કરનાર, નિઃસાધન જીવોનું સર્વ રીતે રક્ષણ કરનાર.

૩ ભજનીય-સેવા કરવા યોગ્ય.

સેવા-પોતાના કાંઈ પણ સુખની અપેક્ષા વગર ફક્ત પ્રભુનું સુખ વિચારીને કાયાની ગતિ જ્યાં જ્યાં થાય એ સર્વ સેવા છે.

૪ ધર્મ-ફરજ, કર્તવ્ય, આ જીંદગીમાં જે કર્તવ્ય છે તે.

ધર્મ અનેક રીતે વર્ણવાય છે, પણ ધર્મનું છેવટ લક્ષ્યબિંદુ એટલે ધર્મનું સફળપણું તો વ્રજાધિપનું સેવનજ છે. બીજા ધર્મો આ ધર્મ વિના નકામા છે. આ ધર્મ બજાવી શકાય તેને માટે સાધન દશામાં બીજા ધર્મો (બીજી ફરજો) સહાયકર્તા છે પણ વ્રજાધિપના સેવન સિવાય બીજા ધર્મો પ્રભુપ્રાપ્તિમાં તો નકામાજ છે.

एवं सदा स्मकर्त्तव्यं स्वयमेव करिष्यति ॥
प्रभुः सर्वः समर्थो हि ततो निश्चिततां व्रजेत् ॥ २ ॥

અર્થઃ—ધર્મ બાબતમાં કહ્યા પ્રમાણે વ્રજાધિપનું સેવન સદા કરવું, અને ભક્તના અર્થ સંબંધી કાર્યો સર્વ સમર્થ પ્રભુ પોતેજ કરશે, તેથી નિશ્ચિતપણાથી રહેવું.

અર્થની બાબતમાં આ લોક સંબંધી અને પરલોક સંબંધી પ્રભુ પોતાની ઇચ્છાથી કરશે, એવો વિવેક મનમાં રાખવો, અને નિશ્ચિતથી રહી પ્રભુ સેવા સ્મરણ કરવું. અર્થ બાબતમાં પોતાની કેવી સ્થિતિ થશે તે બાબતમાં

નિશ્ચિંત રહેવું. જે સ્થિતિમાં પ્રભુ રાખે તે વ્યાજબીજ છે, પોતાની તેવી સ્થિતિ યોગ્ય છે, એમ પ્રભુ ઇચ્છાને અનુકુળ મન કરવું તે ભક્તિમાર્ગમાં અર્થ છે, અને આજ અર્થ સર્વ અર્થમાં શ્રેષ્ટ છે. કારણ બીજા સર્વ અર્થ અનિત્ય અને ક્ષણિક સુખ આપનાર છે, તેમજ સુખને બદલે દુઃખ પણ કરે છે. પરંતુ આ અર્થ સુખ સાગરને આપનાર છે. નિત્ય હોવાથી આનંદાત્મક છે.

यदि श्रीगोकुलाधीशो धृतः सर्वात्मना हृदि ॥
ततः किमपरं ब्रुहि लौकिकै वैदिकैरपि ॥ ३ ॥

અર્થઃ—જો શ્રીગોકુલાધીશ હૃદયમાં સર્વ પ્રકારે ધારણ કર્યા તો પછી લૌકિક અને વૈદિકવડે પણ બીજું શું મેળવવાનુ છે, તે તું કહે.

કામ એટલે ઇચ્છા. તેનું સ્થાન અંતઃકરણ છે. જે વસ્તુની તિવ્ર ઇચ્છા અંતકરણમાં થાય, તે વસ્તુ અંતઃકરણમાં મુખ્ય સ્થાન ભોગવે છે. વિચાર કરતાં જણાય છે કે પ્રભુ સિવાય અન્ય તમામ વસ્તુ સદોષ છે, માટે સદોષ વસ્તુની કામનાથી અંતઃકરણ સદોષ થાય છે, માટે અંતઃકરણમાં સદોષ વસ્તુને જગો ન આપતાં નિર્દોષ પ્રભુનેજ સર્વ પ્રકારે ધારણ કરવામાં આવે તો પછી લૌકિક કે વૈદિકવડે બીજું શું ઇચ્છવા જોગ છે? કંઇ નહિ.

अतः सर्वात्मना शश्वत् गोकुलेश्वरपादयोः
स्मरणं भजनं चापि न त्याज्यमिति मे मतिः ॥ ४ ॥

અર્થઃ—શ્રીગોકુલાધીશને હૃદયમાં ધારણ કર્યા પછી પણ સર્વ પ્રકારે રૂડી રીતે શ્રીગોકુલેશ્વરના ચરણકમળનુ સ્મરણ અને સેવા કરવાં, છોડવાં નહિ. એમ મારી મતિ છે. (એ પ્રમાણે ભક્તિમાર્ગીય ચોથા પુરૂષાર્થનું ઉત્તમ સ્વરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજી જણાવે છે.)

મર્યાદાનો મોક્ષ અક્ષર પ્રાપ્તિ છે. પ્રભુ પોતે અક્ષરાતિત છે, માટે સર્વથી ઉત્તમ મોક્ષ તો અક્ષરાતિત પુરૂષોત્તમના ચરણ કમળની પ્રાપ્તિ છે. હૃદયમાં ધારણ થયેલ ગોકુલાધીશના ચરણ કમળનું સ્મરણ સદા કરવાથી તે ચરણ કમળ હૃદયમાં દ્રઢ થાય છે, અને પછી સુદ્રઢ થાય છે, એથી ઉત્તમ પછી કાંઇ નથી. આ બાબત ભક્તિવર્દ્ધિની ગ્રંથમાં વિસ્તારથી બતાવેલ છે. શ્રી મહાપ્રભુજી અનન્ય દાસને આ અંતિમ (બહુજ બારીક) રહસ્ય બતાવે છે. પોતાની મતિનું અંતિમ રહસ્ય ભકતને બતાવી જણાવે છે કે ઉત્તમ દાસ તેજ સ્વામીનું સર્વસ્વ છે.

समाप्त.

જાહેર ખબર.

ભેટ તરીકે વહેંચવા મંગાવનારને નીચે પ્રમાણે મળશે.

૧ યમુનાષ્ટક, વિવેકધૈર્યાશ્રય અને ભક્તિવર્દ્ધિની એ ૩ ગ્રંથો રોયલ ૫૦ રતલી કાગળો ૧૬ પેજી ૩ ફરમાનું ૪૮ પૃષ્ટનું પુસ્તક.

૧૦૦ નકલના ૩-૦-૦ મોકલવાનું ખર્ચ મંગાવનારને શિર.

૨ નવરત્ન, અંતઃકરણપ્રબોધ, જલભેદ, પંચપદ્યાનિ તથા ચતુઃશ્લોકી નામે ૫ ગ્રંથો ઉપર પ્રમાણે કાગળો ૧૬ પેજી ૪ ફરમાનું ૬૪ પૃષ્ટનું પુસ્તક.

૧૦૦ નકલના ૪-૦-૦ મોકલવાનું ખર્ચ મંગાવનારને શિર.

બંને જાતની ભેગી અથવા એક જાતની ૫૦૦ નકલો એક સાથે મંગાવનારને રેલવે ખર્ચે પુસ્તકાલય તરફથી આપવામાં આવશે.

તૈયાર થાય છે.

ષોડશ ગ્રંથો પુરા-સરળ ભાષામાં સાધારણ ભણેલા વૈષ્ણવો માટે અષાડ માસમાં બહાર પડશે. કદ લગભગ ૨૫૦ પૃષ્ટ થશે.

અગાઉથી થનાર ગ્રાહકોને સાદા પુઠાના ૦-૪-૦ } ટપાલ ખર્ચ
પાકા પુઠાના ૦-૫-૦ } જુદું.

એકજ સ્થળના ૨૫ અથવા વધારે ગ્રાહકો થશે તો રેલવે ખર્ચે પુસ્તકાલય તરફથી મળશે. વૈશાક વદ ૦)) સુધીમાં નામ નોંધાવો—

ધંધુકા પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય તરફથી પ્ર
થયેલા પુસ્તકો.

---

૧ બ્રહ્મવાદ (શ્રી હરિરાયજી કૃત) ની ગોપાળ ભટ્ટે સંસ્કૃત ટીકા ઉપરથી ગુજરાતીમાં.... ....

૨ ષોડશ ગ્રંથો પૈકી યમુનાષ્ટક, વિવેકધૈર્યાશ્રય અને ભક્તિવર્દ્ધિની ગ્રંથોની સરળ સમજણ.... .... ૦

૩ ષોડશ ગ્રંથો પૈકી નવરત્ન, અંતઃકરણપ્રબોધ, જલભેદ, પંચપદ્યાનિ અને ચતુઃશ્લોકી નામે ૫ ગ્રંથો સરળ સમજણ સાથે-સાધારણ વૈષ્ણવો માટે.... ૦-૧-૦

તૈયાર થાય છે.

ષોડશ ગ્રંથો પૈકી બાકીના ગ્રંથો ચાર ચાર મળી બે ભાગમાં દરેક ભાગની નોછાવર ૦-૧-૦ પ્રમાણે થશે. વૈશાક માસ સુધીમાં બહાર પડશે.

મળવાના ઠેકાણું—

ધંધુકા—પ્રસિદ્ધ કરનાર પાસેથી.

મોરબી—ગાંધી રણછોડલાલ હરિભાઇ ધંધુકાવાળા.

મુંબાઇ—બળદેવદાસ કૃષ્ણદાસ કીર્તનીયા.

નડીયાદ-ત્રીભોવનદાસ પીતાંબરદાસ.

ભાવનગર-પુરાણી છોટાલાલ વિઠ્ઠલદાસ ભટ્ટ.